

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет економіки та управління

Кафедра національної економіки та публічного управління

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Цифрове врядування

Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

Форма навчання: заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «**Національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки
України**»

здобувача **Підшморги Сергія Олександровича** _____
(ПІБ) (підпис)

Науковий керівник: **д.держ.упр., доцент Карпенко О.В.**
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

_____
(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри:
д.держ.упр., доцент Карпенко О.В.

_____
(підпис)

Київ 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Факультет економіки та управління

Кафедра національної економіки та публічного управління

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Цифрове врядування

Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної /
освітньо-наукової програми

_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 20__р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 20__р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти **Підшморзі Сергію Олександровичу**
(прізвище, ім'я, по батькові)

заочної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної магістерської роботи

**на тему «Національні цінності та інтереси у забезпеченні державної
безпеки України»**

Тему затверджено наказом ректора Університету від «25» жовтня 2022р . № 1854

План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1	ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ (назва розділу)
Розділ 2	ЕТАПИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ І НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ (назва розділу)
Розділ 3	РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ (назва розділу)
Об'єкт дослідження:	Національні цінності та інтереси
Предмет дослідження:	Національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки України
Мета кваліфікаційної магістерської роботи:	Здійснення аналізу діалектичного взаємозв'язку національних цінностей та національних інтересів в різні історичні періоди становлення державності, а також обґрунтування механізмів їх формування для забезпечення державної безпеки України.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1
розглянути теоретичні підходи до визначення понять «національні цінності» і «національні інтереси»

У розділі 2
проаналізувати розвиток формування національних цінностей та інтересів, їх взаємозв'язок й взаємодію на різних етапах історичного розвитку української державності
здійснити порівняльний аналіз ряду ключових нормативних документів на предмет відображення в них національних цінностей та пріоритетних національних інтересів

У розділі 3
дослідити роль органів державної влади у формуванні системи національних цінностей та механізмів їх захисту в Україні
надати пропозиції та рекомендації щодо шляхів вдосконалення роботи органів державної влади з питань формування та узгодження національних цінностей та національних інтересів для забезпечення державної безпеки України

**Завдання підготував
науковий керівник**

_____
(підпис)

О.В. Карпенко

(ініціали, прізвище)

«_____» _____ 2022р.

**Завдання одержав
здобувач**

_____
(підпис)

С.О. Підшморга

(ініціали, прізвище)

«_____» _____ 2022р.

Реферат

Кваліфікаційна магістерська робота містить 69 сторінок, 1 таблицю, 2 рисунки, список використаних джерел з 77 найменувань.

«Національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки України»

Об'єктом дослідження кваліфікаційної магістерської роботи є національні цінності та інтереси.

Предметом дослідження є національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки України.

Мета і завдання дослідження. Основною метою кваліфікаційної магістерської роботи є здійснення аналізу діалектичного взаємозв'язку національних цінностей та національних інтересів в різні історичні періоди становлення державності, а також обґрунтування механізмів їх формування для забезпечення державної безпеки України. -

Відповідно до поставленої мети визначені такі *завдання*:

розглянути теоретичні підходи до визначення понять «національні цінності» і «національні інтереси»;

проаналізувати розвиток формування національних цінностей та інтересів, їх взаємозв'язок й взаємодію на різних етапах історичного розвитку української державності;

здійснити порівняльний аналіз ряду ключових нормативних документів на предмет відображення в них національних цінностей та пріоритетних національних інтересів;

дослідити роль органів державної влади у формуванні системи національних цінностей та механізмів їх захисту в Україні;

надати пропозиції та рекомендації щодо шляхів вдосконалення роботи органів державної влади з питань формування та узгодження національних цінностей та національних інтересів для забезпечення державної безпеки України.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Дана робота заснована на вивченні наукових підходів щодо визначення таких важливих з точки зору забезпечення державної безпеки України категорій як «національні цінності» і «національні інтереси», їх формування та взаємозв'язок на різних історичних етапах розвитку української державності. Залишаючись відносно незмінними, національні цінності є своєрідними інваріантами соціокультурного розвитку і можуть бути використані як основа для формування та аналізу національних інтересів. На основі досліджень зроблено висновок про необхідність удосконалення механізмів формування державної гуманітарної політики з метою визначення національних цінностей та формування на їх основі національних інтересів суспільства. Важливу роль в цьому процесі повинні відігравати не лише державні структури, а й інститути громадянського суспільства.

Практичні результати дослідження пов'язане з тим, що створення цілісного державного механізму формування та узгодження національних інтересів з національними цінностями, з залученням до цього процесу громадських інститутів, усуне конфліктність та протиріччя між різними гілками влади та політичними силами, буде сприяти консолідації й демократизації суспільства, виробленню єдиної стратегії забезпечення національної безпеки України.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи – 2022. Рік захисту роботи – 2022.

Ключові слова: національні цінності, національні інтереси, державна безпека.

В і д г у к
про кваліфікаційну магістерську роботу
здобувача факультету економіки та управління
освітньо-професійної програми «Цифрове врядування»
Підшморги Сергія Олександровича
на тему: «**Національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки**
України»

1. Актуальність теми. Оптимізація процесів забезпечення державної безпеки повинна визначати основні пріоритети, цілі й напрямки розвитку з урахуванням усіх базових параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища та їх можливих змін. Формування національних інтересів сьогодні відіграє базову роль у виробленні як зовнішньої, так і внутрішньої політики будь-якої держави та в системі міжнародних відносин. Проте існує ряд проблем, які певною мірою обмежують використання цієї концепції, а саме: розбіжності в наукових підходах до визначення понять «національні цінності» та «національні інтереси», а також неузгодженість їх нормативно-правового використання; відсутність чіткого механізму формування та узгодження національних інтересів на основі національних цінностей для забезпечення державної безпеки України.

2. Позитивні риси кваліфікаційної магістерської роботи. Проаналізовано основні засади формування системи національних інтересів на основі національних цінностей на різних етапах розвитку української державності.

3. Наявність самостійних розробок автора. У роботі проведений порівняльний аналіз ряду ключових вітчизняних нормативних документів на предмет відображення ними національних цінностей та національних інтересів, а також дослідження існуючих уявлень про механізми формування національних цінностей у вітчизняній і зарубіжній літературі та нормативно-правовій базі України.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій. На основі проведеної роботи зроблені висновки та надані пропозиції щодо шляхів вдосконалення роботи органів державної влади з питань формування та узгодження національних цінностей та національних інтересів з точки зору забезпечення державної безпеки.

5. Наявність недоліків: робота містить деякі елементи ненаукової лексики й неточності мовностилістичного характеру, а також, певного бібліографічного доопрацювання потребує й список використаних джерел.

6. Загальна оцінка кваліфікаційної магістерської роботи та її допущення до захисту перед ЕК. Дослідження виконано самостійно, якісно та вчасно, з дотриманням установлених вимог. Зміст роботи відповідає індивідуальному плану. Широкий діапазон актуальних питань, елементи наукової новизни і практична цінність дослідження дозволяють зробити висновок, що магістерська робота **Підшморги Сергія Олександровича «Національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки України»** виконана на достатньому науково-теоретичному рівні та відповідає кваліфікації «Магістр» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», а її автор заслуговує на оцінку «Добре».

Науковий керівник: завідувач кафедри національної економіки та публічного управління, доктор наук з державного управління, доцент

(посада, учене звання, науковий ступінь)

Олександр КАРПЕНКО

(підпис)

(ім'я, прізвище)

«_____» _____ 20__ р.

Рецензія

на кваліфікаційну магістерську роботу здобувача вищої освіти

Підшморги Сергія Олександровича

на тему: «*Національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки України*»

Актуальність теми кваліфікаційної магістерської роботи і доцільність її розроблення. Проблема суперечності у розумінні категорій «національні цінності» і «національні інтереси», їх функцій та оформлення в нормативно-правовій базі, а отже викликає труднощі при формуванні на їх основі державної політики у сфері забезпечення державної безпеки України. Різноманітність трактувань цих понять призводить до різного роду спекуляцій політичними силами, що стають основою неузгодженості дій, не сприяють стабільності державного устрою та розвитку демократичного суспільства.

Якість проведеного дослідження. Дослідження, виконане автором, відповідає основним напрямкам наукових досліджень кафедри національної економіки та публічного управління. Автор застосував здобуті під час навчання теоретичні й практичні знання, вміння та навички в галузі публічного управління та адміністрування для вирішення конкретних практичних завдань.

Позитивні риси кваліфікаційної магістерської роботи. Для вирішення поставлених завдань автор застосував низку підходів та методів наукового дослідження, зокрема, системний комплекс загальнонаукових і спеціальних підходів і методів. Вивчення стану досліджуваної проблеми здійснено на основі методів сучасної теорії пізнання, заснованих на філософії діалектичного розвитку національних цінностей, із використанням таких принципів наукового мислення, як індукція й дедукція, аналіз і синтез, порівняння, спостереження.

Зауваження. Текст магістерської роботи відповідає встановленим вимогам, але окремого уточнення потребують деякі публіцистичні висловлювання автора.

Магістерська робота *Підшморги Сергія Олександровича* на тему «*Національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки України*» відповідає вимогам, які висуваються до дипломних робіт на здобуття кваліфікації магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», може бути допущена до захисту перед ЕК та заслуговує на оцінку «добре».

Рецензент:

Начальник Головного управління

Національної поліції в Миколаївській області,

кандидат наук з державного управління

Сергій ШАЙХЕТ

05.12.2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ	7
1.1. Підходи до визначення поняття національні цінності	7
1.2. Підходи до визначення поняття національні інтереси та їх структура	15
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ І НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ.....	24
2.1. Розвиток національних цінностей і національних інтересів України з давніх часів до 1917 року	24
2.2. Взаємозв'язок національних цінностей і національних інтересів у період з 1917 по 1991 рік	29
2.3. Взаємозв'язок національних цінностей і національних інтересів після 1991 року.....	36
Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ 3 РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ.....	43
3.1. Формування національних інтересів в Україні: історичний аспект	43
3.2. Механізм формування системи національних інтересів України в сучасних умовах	50
Висновки до третього розділу	57
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. Оптимізація процесів забезпечення державної безпеки повинна визначати основні пріоритети, цілі й напрямки розвитку з урахуванням усіх базових параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища та їх можливих змін. Формування національних інтересів сьогодні відіграє базову роль у виробленні як зовнішньої, так і внутрішньої політики будь-якої держави та в системі міжнародних відносин. Проте існує ряд проблем, які певною мірою обмежують використання цієї концепції, а саме: розбіжності в наукових підходах до визначення понять «національні цінності» та «національні інтереси», а також неузгодженість їх нормативно-правового використання; відсутність чіткого механізму формування та узгодження національних інтересів на основі національних цінностей для забезпечення державної безпеки України.

Проблематиці дослідження питань аксіології основних засад державної безпеки присвячено чимало наукових праць українських дослідників, зокрема В. Горбуліна, А. Возженникова, А. Дацюка, О. Карпенка, А. Качинського, В. Ліпкан, О. Литвиненка, Г. Новицького, М. Ожевана, С. Пирожкова, М. Розумного, Г. Ситника та інші. Активно досліджували національні цінності та інтереси такі науковці як Л. Бевзенко, Е. Головаха, О. Злобіна, А. Колодний, Н. Костенко, М. Парацевін, А. Рочка, Л. Скакова, Н. Соболева, Л. Філіпович та інші.

Однак зазначені праці не вирішили проблеми суперечності у розумінні категорій «національні цінності» і «національні інтереси», їх функцій та оформлення в нормативно-правовій базі, а отже викликає труднощі при формуванні на їх основі державної політики у сфері забезпечення державної безпеки України. Різноманітність трактувань цих понять призводить до різного роду спекуляцій політичними силами, що стають основою неузгодженості дій, не сприяють стабільності державного устрою та розвитку демократичного суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є здійснення аналізу діалектичного взаємозв'язку національних цінностей та національних інтересів в різні історичні періоди становлення державності, а також обґрунтування механізмів їх формування для забезпечення державної безпеки України. Для досягнення окресленої мети було поставлено наступні завдання:

1. Розглянути теоретичні підходи до визначення понять «національні цінності» і «національні інтереси».

2. Проаналізувати розвиток формування національних цінностей та інтересів, їх взаємозв'язок й взаємодію на різних етапах історичного розвитку української державності.

3. Здійснити порівняльний аналіз ряду ключових нормативних документів на предмет відображення в них національних цінностей та пріоритетних національних інтересів.

4. Дослідити роль органів державної влади у формуванні системи національних цінностей та механізмів їх захисту в Україні.

5. Надати пропозиції та рекомендації щодо шляхів вдосконалення роботи органів державної влади з питань формування та узгодження національних цінностей та національних інтересів для забезпечення державної безпеки України.

Об'єкт дослідження – національні цінності та інтереси.

Предмет дослідження – національні цінності та інтереси у забезпеченні державної безпеки України

Проблема, яка досліджується: формування системи національних інтересів на основі національних цінностей на різних етапах розвитку української державності.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Дана робота заснована на вивченні наукових підходів щодо визначення таких важливих з точки зору забезпечення державної безпеки України категорій як «національні цінності» і «національні інтереси», їх

формування та взаємозв'язок на різних історичних етапах розвитку української державності. Залишаючись відносно незмінними, національні цінності є своєрідними інваріантами соціокультурного розвитку і можуть бути використані як основа для формування та аналізу національних інтересів. На основі досліджень зроблено висновок про необхідність удосконалення механізмів формування державної гуманітарної політики з метою визначення національних цінностей та формування на їх основі національних інтересів суспільства. Важливу роль в цьому процесі повинні відігравати не лише державні структури, а й інститути громадянського суспільства.

Практичне значення отриманих результатів. Існування, самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо формування, узгодження та захисту національних інтересів. Практичне значення отриманих результатів пов'язане з тим, що створення цілісного державного механізму формування та узгодження національних інтересів з національними цінностями, з залученням до цього процесу громадських інститутів, усуне конфліктність та протиріччя між різними гілками влади та політичними силами, буде сприяти консолідації й демократизації суспільства, виробленню єдиної стратегії забезпечення національної безпеки України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, а також містить 69 сторінок, 1 таблицю, 2 рисунки, список використаних джерел з 77 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

1.1. Підходи до визначення поняття національні цінності

В марксистській філософії категорія «цінність» практично ототожнювалася з поняттям «благо», корисністю, необхідними властивостями речей і предметів навколишнього світу. У радянські часи всі цінності, створені людиною, розглядалися як загальнонародне надбання. При цьому пріоритет віддавався цінностям, створеним «трудящими», на відміну від цінностей, створених «експлуататорами», «буржуазією». Так, культурні цінності трактувалися як «визнані державою твори культури», а інших культурних цінностей не існувало за визначенням. Оскільки загальнонародне надбання («цінності») фактично ототожнювалося з державним, то саме держава і розподіляла їх у вигляді «матеріальних» і «духовних» благ. [69]

Складний, суперечливий і багатогранний сучасний процес підштовхує вітчизняну філософську та політологічну думку до нового осмислення поняття «цінність».

Так, сучасна філософська наука виділяє принципову відмінність поняття «благо» від поняття «цінність». Вважається, що благо «йде» до людини як дар від суспільства, від держави, а цінність - від людини до інших людей, до суспільства, оскільки саме людина, її цілі (ціннісні орієнтації) є абсолютною цінністю. Усі речі, які існують незалежно від нашої волі і не наділені розумом, не мають об'єктивних цілей. Вони співвідносяться тільки з нашими цілями, і можуть характеризуватися як «цінності для нас».

У Філософському енциклопедичному словнику за ред. А.А. Івіна [61] поняття «цінність» визначається як відносини між уявою суб'єкта про те, яким повинен бути об'єкт, що оцінюється, і самим об'єктом. Якщо об'єкт відповідає пред'явленим до нього вимогам (є таким, яким він повинен бути),

він вважається гарним, або позитивно цінним; об'єкт, не задовольняючий потребам, відноситься до поганих, або негативно цінним; об'єкт, який не представляється ані гарним, ані поганим, вважається байдужим, або ціннісно нейтральним.

Цінність визначається як відносини відповідності об'єкта уявленню про нього і є протилежністю істини як відносин відповідності уявлення об'єкту. Справжні відносини між думкою і об'єктом знаходять свій вираз у описах, ціннісне відношення — в оцінках. Категорія «цінність» така ж універсальна, як і категорія істини. Цінність – невід'ємний елемент будь-якої діяльності, а значить, і всього людського життя, в яких би формах вона не протікала. Будь-яка діяльність, включаючи наукову, невідривна від постановки цілей, слідування нормам і правилам, систематизації і ієрархізації об'єктів, які розглядаються і перетворюються, підведення її під зразки, відокремлення важливого і фундаментального від менш суттєвого і другорядного і т. ін. Всі ці поняття: «ціль», «норма», «правило», «система», «ієрархія», «зразок», «фундаментальне», «другорядне» та ін. – є ціннісними або мають важливий оціночний зміст.

Для розуміння цінностей характерна явно виражена багатозначність. Цінністю може називатися будь-який з трьох елементів, з яких зазвичай складається ситуація оцінювання: предмет, який оцінюється; зразок, який нерідко лежить в основі оцінки; відношення відповідності об'єкта, який оцінюється ствердженню про те, яким він повинен бути. Перше значення цінностей характерне для звичайного, або повсякденного, використання мови. Більшість визначень цінностей орієнтується саме на це значення: цінністю проголошуються предмет якогось бажання, прагнення і т. ін., або, коротше, об'єкт, значимий для людини або групи осіб (Р. Перрі: «Цінність – будь-який предмет будь-якого інтересу»). Друге значення поняття цінностей частіше всього використовується у філософській теорії цінностей (аксіології), у соціології і взагалі в теоретичних судженнях про цінності. В цьому сенсі говорять про «етичні цінності» (моральні чесноти, співчуття, любов до

ближнього і т.п.), «естетичні цінності», «цінності культури» (гуманізм, демократія, автономія і суверенітет індивіда тощо) та ін. «Цінність, – пише, наприклад, соціолог Е. Асп, – набуте, засвоєне з досвіду узагальнене і стабільне поняття про те, що є бажаним; це – тенденція вибору і критерій постановки цілей і результатів дії. Кожне суспільство має чітко визначені головні цінності, з якими члени цього суспільства в цілому згідні». [61]

У філософському словнику за ред. І.Т. Фролова цінності розглядаються як специфічні соціальні визначення об'єктів оточуючого світу, які виявляють їх позитивне або негативне значення для людини і суспільства (благо, добро і зло, прекрасне і потворне, втіленні у явищах суспільного життя і природи). Зовні цінності виступають як властивості предмета або явища, однак вони властиві йому не від природи, не просто в силу внутрішньої структури об'єкта самого по собі, а тому, що він утягнутий у сферу суспільного буття людини і став носієм певних соціальних відносин. По відношенню до суб'єкту (людини) цінності слугують об'єктами його інтересів, а для його свідомості виконують роль повсякденних орієнтирів у предметній і соціальній дійсності, позначення його різноманітних практичних відносин до оточуючих предметів і явищ. Наприклад, стакан, будучи інструментом для пиття, проявляє цю свою корисну властивість як споживацька вартість, матеріальне благо. Як продукт праці і предмет товарного обміну, стакан виступає як економічна цінність, вартість. Якщо стакан представляє собою предмет мистецтва, він наділяється ще і естетичною цінністю, красою. Всі ці властивості означають його різноманітні функції в системі людської життєдіяльності і виступають як предметні знаки, символи певних суспільних відносин, в які вступає людина. Наряду з такими предметними цінностями, які є об'єктами направлених на них інтересів, у якості цінностей виступають також деякі явища суспільної свідомості, які виражають ці інтереси в ідеальній формі (поняття добра і зла, справедливості і несправедливості, ідеали, моральні нормативи і принципи). Дані форми свідомості не просто описують які-небудь дійсні або уявні явища реальності,

а виносять їм оцінку, підтримують або засуджують їх, вимагають їх здійснення або усунення, тобто є нормативними за своїм характером. За зіткненням на ідеологічній арені різноманітних і протилежних духовних цінностей слід бачити боротьбу соціально-політичних позицій, інтересів класів, що виражаються у цілісних системах поглядів на суспільство і на його розвиток, а в кінцевому рахунку – об'єктивну логіку історичного процесу [59].

Цінність за В.Л. Абущенко [60] – термін, який вказує на людське, соціальне і культурне значення певних об'єктів і явищ, що відсилає до світу належної, цільової, смислової основи, Абсолюту. Цінності задають одну з можливих граничних рамок соціокультурної активності людини (будь якого іншого соціального суб'єкта). Їм притаманний позаособистісний, надособистісний, а в ряді випадків і позаісторичний характер. Вони трактуються як сутності (змісти), що породжуються культурою та (або) задаються трансцендентно, влітаються в мінливу багатоманітність соціального життя як його системи пріоритетів, способи соціального визнання, критерії оцінок; будувати складні і багаторівневі системи орієнтації в світі; обґрунтовувати зміст. Цінності дозволяють вибудовувати системи ціннісних відносин у соціумі, конституюють процеси оцінювання (винесення оцінок як способів встановлення значимостей будь-чого для суб'єктів). Поняття цінностей відіграє центральну роль при аналізі механізмів цілепокладання і повинності, як варіантів ціннісного спричинення. В цьому відношенні цінності, забезпечуючи тимчасову наступність, дозволяють розділити світ сущого («даність» із її ресурсними обмеженнями) і світ належного (незалежно від ресурсних обмежень) і структурувати майбутнє як подолання наявних умов, як світ цінніснообґрунтованих цілей (не обов'язково досяжних, але які завжди визначають вектори змін і розвитку як можливий світ (можливі світи). Одночасно цінності вносять «метафізичний вимір» в світ людського буття – вони завжди абсолютні як самодостатні сутності, як «межі» мінливості, як

«останні аргументи», які не підлягають обговоренню і запереченню, в силу своєї безумовності. «Метафізичність» цінностей посилюється, якщо вони при цьому трактуються як позаісторичні (які існують в просторі культури) і (або) трансцендентні, що дозволяє вбачати систему релігійних відносин. В силу того, що цінності безпосередньо «не дані» і «не уявні» вони втілюються, реалізуються за допомогою інших універсальних культурних механізмів. Перед усім – через норми. В літературі існують як традиція протиставлення норм і цінностей, що стоять за ними, так і традиція зближення цінностей і норм, майже до їх ототожнення (перед усім із «м'якими» нормами, що дозволяють, з практично знятим імперативом; в даному випадку їх частіше називають нормами-орієнтаціями і протиставляють нормам-регламентаціям, інакше кажучи – «жорстким» тобто нормам, що приписують або забороняють із акцентованим імперативом). Остання традиція помітна у Знанецького, в соціологічному функціоналізмі. Конструктивність же поняття цінності в класичній соціології пов'язана перед усім із розробкою типології цінностей на рівні «ідеальних типів», що забезпечують роботу із створення емпіричних типологій. У даних випадках цінність визначається як будь-який предмет, матеріальний або ідеальний, ідея або інститут, по відношенню до яких індивіди або групи займають позицію оцінки, приписуючи їм важливу роль в своєму житті і прагнення до володіння якими відчують як необхідність (Я. Щепанський), або як те, до чого прагнуть як до мети, або розглядають як засіб досягнення мети (Н.З. Чавчавадзе), або як предмет будь-якої природи, який володіє значимістю для суб'єкта, здатністю задовольнити його потреби (А.А. Ручка) тощо.

У «некласичній» соціології, починаючи із розуміючої соціології, проблема цінностей – одна із центральних. На сучасному етапі її розвитку ціннісна проблематика пов'язується перед усім із аналізом різних типів раціональності і їх представленості в комунікативних і дискурсивних практиках соціальних суб'єктів. Цінності – це певні загальні норми та принципи, які

визначають спрямованість людської діяльності, мотивацію людських вчинків.

В подальшому ми будемо спиратися на сучасне розуміння категорії «цінності», що виражає ідеї, норми, процеси, відносини матеріального і духовного порядку, які мають об'єктивну позитивну значимість і здатні задовольняти певні потреби людей. Кожній особі притаманна своя специфічна ієрархія цих цінностей, які виступають сполучною ланкою індивідуального і суспільного життя. Особистісні цінності відображаються у свідомості у формі ціннісних орієнтацій – найважливіших елементів внутрішньої структури особи, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і відокремлюють значимі, істотні для даної людини від неістотних, незначимих. Таким чином, система цінностей визначає сутність як людини, так і певної спільноти, спрямованість їх дій і вчинків [44].

Типологічно цінності поділяються на цінності – цілі, цінності – засоби (інструментальні цінності), ситуативні цінності [60]. Цінності можуть бути: визнаними (інституціоналізованими), причому до них можуть як прагнути, так і не прагнути; невизнаними, але дійсними; потенціальними. За об'єктом направленості розрізняють цінності направлені: на себе, на інших, на предмет, на природу, на Бога та ін.

Базові цінності можна класифікувати також за ідеологічною спрямованістю: комунізм (народовладдя, рівність); соціал-демократія (справедливість, солідарність); лібералізм (свобода); консерватизм (релігія, мораль, сім'я); націоналізм (нація, релігія, мораль); фашизм (чистота і виключність раси, порядок). Так, система цінностей складається із національних (патріотизм, пріоритети української нації та Батьківщини, побудова вільної незалежної держави, знання рідної мови, повага до історії свого народу, її культурної спадщини) та загальнолюдських (моральний закон утвердження добра та боротьба із злом, служіння правді, красі та любові, чесність, гідність, гуманність) цінностей. Національні цінності

складаються в ході історичного розвитку нації, розвитку їх матеріальної і духовної культури, у визначеному економічному та геоелекономічному середовищі, під безпосереднім впливом існуючих політичних та економічних відносин і національних традицій. Сучасні словники під цим поняттям пропонують розуміти «духовні цінності, що належать народові і становлять основу його існування та розвитку», а також «фундаментальні норми», що дають змогу людині вибрати життєву позицію, лінію поведінки в значущих, особливо критичних ситуаціях [69].

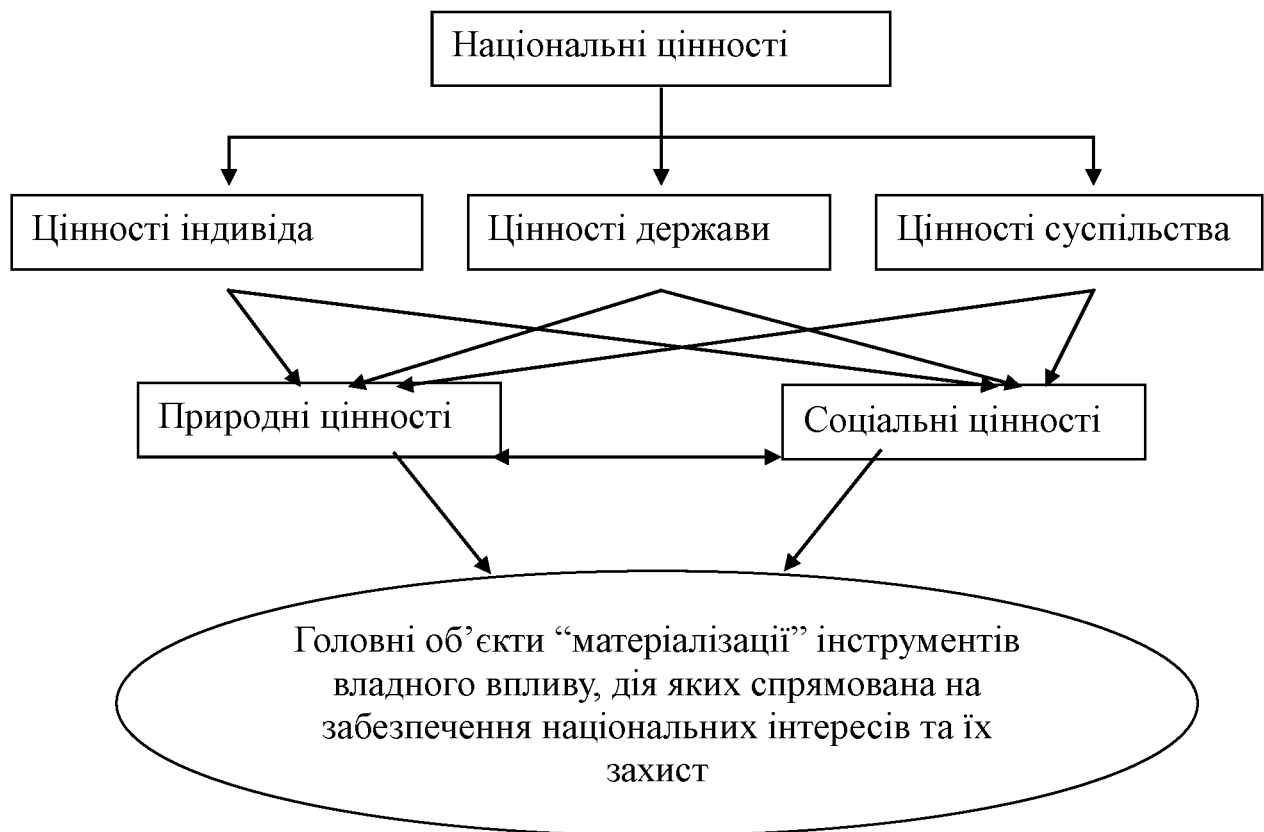
Специфічною властивістю національних цінностей є те, що в найкращих своїх зразках вони являють собою загальнолюдські цінності.

Характерними особливостями національних цінностей слід визнати їх здатність оновлюватися і збагачуватися в процесі історичного розвитку, зберігаючи в той же час наступність із властивими їм традиціями, але одночасно на певних етапах свого генезису втрачати актуальність або ж, навпаки, ставати пріоритетними орієнтирами руху вперед, не втрачаючи при цьому тісного зв'язку з загальнолюдськими цінностями.

Усі найбільш значимі досягнення духовної культури, літератури і мистецтва, науки і техніки, матеріального виробництва тої чи іншої країни набувають значення його національних цінностей і активно впливають на формування громадянської відповідальності і патріотизму. Одною з вирішальних умов такого функціонування національних цінностей слід визнати їх чітку гуманістичну спрямованість і демократичну суть (зв'язок з народними витоками) і повне, рішуче розмежування з будь-якими проявами націоналізму і шовінізму. Загальнолюдські і національні цінності знаходяться у нерозривній єдності, доповнюючи і збагачуючи друг друга. Наприклад, народне виховання розглядається як цінність загальнолюдського і національного характеру. Виховання повинно сполучатися з народністю, яка так мало займає місця в українському вихованні, діти українського народу не мають поняття про скарби своєї народної поезії. Для правильного визначення природи національних цінностей потрібна їх класифікація, яка

дозволяє з'ясувати суть та вплив національних цінностей на формування системи ціннісних орієнтацій об'єктів і суб'єктів національної безпеки в різних її сферах та на різних ієрархічних рівнях державного управління, на формування життєвих позицій особистості. І навпаки, потреба, мотивація щодо її реалізації (здійснення) породжує інтерес, без якого не може виникнути цінність.

Так, Г. Ситником запропоновано наступну структурно-функціональну систему національних цінностей (Рис. 1.1).

Рис 1.1. Принципова структурно-функціональна схема системи національних цінностей [69]

Таким чином, можна стверджувати, що за своєю структурою національні цінності – це взаємопов'язана сукупність природних і соціальних

цінностей особистості, суспільства та держави, втрата яких однозначно призводить до зникнення нації як самостійного суб'єкта міжнародних відносин.

Варто погодитися з дослідниками, які стверджують, що в цілому національні цінності мають бути відображені в предметній формі та набути рельєфних рис у результаті їх екстраполяції на конкретно-історичні внутрішні та зовнішні умови та особливості формування та розвитку держави, тобто у вигляді національних інтересів.

За способом існування цінності класифікуються як об'єктивні і суб'єктивні, індивідуальні і групові, суспільні і державні, довготривалі (релігійні норми і традиції) і тимчасові.

1.2. Підходи до визначення поняття національні інтереси та їх структура

Філософський словник за ред. І.Т. Фролова [59] визначає інтерес (лат. Interest – мати значення) як поняття, що характеризує об'єктивно значиме, потрібне для індивіда, сім'ї, колективу, класу, нації, суспільства в цілому.

Інтерес являє собою породження об'єктивних соціальних умов, які визначають відповідну направленість волі і дій людей. Загальний інтерес є завжди інтерес людей, які входять до складу соціальної та історичної спільності (класу, нації), того або іншого колективу, об'єднання (політичної партії, професійного, кооперативного об'єднання та ін.). Всяке об'єднання виникає, організується на основі вибору, який здійснює індивід, що вступає в дане об'єднання.

Таким чином приналежність до соціальної та історичної спільності (класової, національної) не є результатом самовизначення людей. Вона обумовлена єдністю інтересів, які визначаються соціальною природою кожної такої спільності й умовами її існування. Будучи об'єктивним

інтересом кожного члена даної спільності, він не завжди всіма ними усвідомлюється. У антагоністичних суспільствах завжди ведеться боротьба між силами прогресу і реакції, тому суспільні інтереси ніколи в них не можуть бути однорідними (однаковими) для всіх членів даного суспільства (Особистість і суспільство).

Відповідно розрізняють: особисті інтереси; спільні інтереси (сімейні, групові, класові, національні, суспільні).

Категорія «національні інтереси» тим і відрізняється від поняття «інтереси нації», що відбиває інтереси всіх людей, незалежно від національної ознаки, а не інтереси лише однієї нації. При цьому маються на увазі інтереси не взагалі громадян, а кожного громадянина зокрема, інтереси національних, соціальних, політичних груп та інтереси держави [54].

Носієм національних інтересів виступає вся нація. З огляду на це національні інтереси можна умовно розділити на: - національно специфічні, притаманними тільки національним спільностям (інтереси розвитку культури, мови, морального престижу нації тощо); - загальнонаціональні, в реалізації яких зацікавлене все суспільство.

Сама ж категорія «національні інтереси» певною мірою співвідноситься з категоріями «індивідуальний», «загальнолюдський» та «державний» інтереси.

Коротка філософська енциклопедія дає таке визначення інтересу (від лат. «участь») – пай, частка, залучення до чогось, участь у чомусь, схильність до чогось (прояв інтересу), цілісність та значення, яке ми надаємо речам. З матеріальної точки зору – користь, вигода (мати свій інтерес). З політичної, особливо, зовнішньополітичної точки зору, інтерес означає певні зазіхання держави за межами своїх кордонів [66].

При цьому В. Кириченко визначає національні інтереси як «інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему» [54,118].

Більш вдале визначенням національних інтересів «усвідомлені на основі національних цінностей і пріоритетів національні потреби, які виступають як мета і основний мотив усієї життєдіяльності нації» [69]

Визначення національних інтересів – це, насамперед, забезпечення оптимальних умов існування держави, до яких належать: внутрішня стабільність, що характеризується стійкістю державних інститутів і збалансованістю інтересів усіх груп населення; національна злагода; економічне процвітання, задоволення матеріальних потреб населення, здатність до ефективного господарського розвитку; національна безпека - убезпечення від будь-якої загрози особи, суспільства й держави; пріоритетність загальнолюдських демократичних принципів у розбудові держави, національна самосвідомість народу; підтримання екологічно здорового середовища; створення сприятливої геополітичної ситуації навколо країни шляхом пошуку і реалізації оптимальних форм співробітництва з державами близького зарубіжжя; позитивний міжнародний імідж – доброзичливе сприйняття держави світовим суспільством [54].

Існують різноманітні підходи до класифікації національних інтересів [69]. Так, Г.Ф. Костенко пропонує структурувати національні інтереси наступним чином: за їх характером (коаліційні, національні); взаємністю (однобічні, взаємні); ступенем черговості (першочергові, інші); масштабом (глобальні, регіональні, локальні); ступенем важливості (життєво важливі, важливі, істотні); ступенем терміновості (постійні, довгострокові, середньострокові, поточні).

О. Кириченко запропонував класифікацію національних інтересів у залежності від ступеня їх впливу на економічну, політичну, воєнну, науково-технічну та інші сфери функціонування держави: за ступенем важливості – інтереси виживання, життєво важливі, важливі, другорядні, критичні, периферійні, приватні; за ступенем стійкості – стратегічні, оперативні і тактичні інтереси.

Разом з тим, В. Манілов вбачає за доцільне класифікувати національні інтереси як: життєво важливі, важливі, просто інтереси.

Національні інтереси є внутрішніми та зовнішніми. Внутрішні національні інтереси, таким чином, відображають життєво важливі потреби існування та розвитку природи, людини, групи, суспільства і держави, а зовнішні – умови їх реалізації (досягнення) [69].

Зі свого боку О. Бодрук класифікує національні інтереси наступним чином: за характером (стратегічні і приватні); за терміном дії (постійні і тимчасові); за ступенем важливості (фундаментальні – інтереси виживання, життєво важливі, важливі, периферійні).

Важливий інтерес, попри свою вагу, не має вирішального значення для долі країни. Ці інтереси пов'язані з тенденціями економічного, політичного, ідеологічного характеру, стосовно яких можна і потрібно вести переговори з потенційним супротивником. Усе це може викликати серйозну стурбованість і навіть завдавати певної шкоди іміджу країни за кордоном, але ситуація, як правило, владжується політиками на переговорах. Рішення щодо ступеня важливості питання є серйозним і політичним. Особливо у вищих ешелонах влади. Якщо влада (на рівні Президента, ВРУ, РНБО), вважає, що можна піти на небажаний, але прийнятний варіант рішення – питання можна віднести до категорії важливих. Однак коли ситуація загострюється настільки, що подальший компроміс неможливий, питання набуває життєво важливого значення.

Периферійний інтерес не зачіпає благополуччя країни в цілому, але може завдати шкоди окремим громадянам за кордоном. До периферійних інтересів можна віднести – ув'язнення громадян країни в інших країнах, окремі випадки нанесення шкоди діловим інтересам національних компаній, порушення прав людини та ін.

Другорядними можна вважати ті інтереси, які сьогодні не відіграють провідну роль, але ущемлення яких може у перспективі загрожувати життєвим або критичним інтересам.

Вихід за межі критичних інтересів вже сьогодні створює пряму загрозу життєво важливим інтересам, а звідси й загрозу національній безпеці України, підтвердженням чого, наприклад, є проблема енергоносіїв. Сюди ж слід віднести соціальний захист населення, особливо малозабезпечених (кількість яких постійно зростає), від інфляційних процесів, а також політичну нестабільність, яка набуває дедалі критичнішого характеру.

Стратегічні інтереси мають довгостроковий характер, відповідно до обраного курсу розвитку держави. Загроза їм означатиме загрозу життєво важливим інтересам та гальмування або повільне проведення економічних реформ, що може відсунути Україну в ряд слаборозвинутих держав і перетворити в придаток інших країн.

Визначення стратегічних національних інтересів, їх юридичне оформлення як офіційно визнаних пріоритетів України повинно бути результатом спільної праці органів державної влади з органами економіко-політичних інфраструктур. Їх формування є прерогативою Президента. Парламент оцінює стратегічні інтереси на відповідність життєво важливим інтересам України.

Оперативні інтереси (середньострокові) виступають засобами впровадження в життя стратегічних завдань. Як правило, вони виникають при вирішенні окремих проблем для подальшої реалізації стратегічних інтересів. Наприклад, розв'язання стратегічної проблеми забезпечення держави енергоресурсами за рахунок поставок нафти з країн Близького Сходу потребує відповідної тактики дипломатії, оскільки така стратегія небайдужа багатьом державам або зачіпає їхні інтереси в цьому регіоні.

Тактичні інтереси, як правило, короткострокові і зникають із вирішенням оперативних інтересів, тобто виступають засобами їх впровадження в життя. Загроза їм, якщо вона не переростає в стратегічну небезпеку, переважно вирішується на регіональному рівні чи рівні Міністерств.

Західні вчені при класифікації національних інтересів здебільшого застосовують оцінку збитку (шкоди) національній безпеці (в контексті того чи іншого національного інтересу), до якої може призвести реалізація тієї чи іншої загрози. Виходячи з цього, розрізняють інтереси виживання, життєво важливі, важливі, периферійні національні інтереси. Для захисту життєво важливих інтересів і інтересів виживання виправданим кроком може стати використання збройної сили [69].

Національні інтереси, ієрархія їх значущості, стратегія і політика, можуть, залежно від ситуації, змінюватися. Такі традиційні цінності як демократія, економічний добробут, рівноправність за екстремальних умов для держави повинні поступатися місцем цінностям самозбереження, боєготовності, національної єдності тощо.

Категорія національні інтереси набуває свого особливого значення для утвердження громадянського суспільства, а отже, правової держави, дійсного захисту прав людини, утвердження самостійної особистості. Адже без чіткого з'ясування потреб, інтересів і спонукальних мотивів нації, різних соціальних прошарків та верств населення говорити про вищенаведені громадянські цінності ні до чого.

Характер відносин національних цінностей та національних інтересів може бути різним:

1. Національні інтереси можуть повністю відображати національні цінності суспільства.

Це, зокрема, ідеальний варіант, який стане можливим за умови розбудови демократично-правової держави і розвитку структур громадянського суспільства.

2. Національні інтереси можуть відображати національні цінності суспільства лише частково.

В сучасному світі, де одночасно і паралельно відбуваються два процеси, нібито зовсім протилежні. Так, з одного боку, посилилась тенденція до національного самовизначення та захисту державою лише і насамперед

власних національних інтересів, а з іншого – відбувається глобальна консолідація окремих великих груп держав для спільного захисту та забезпечення вирішення спільних питань, своїх життєво важливих інтересів [21]. Проте, утворення наддержавних структур знижує роль держави, а отже, державний суверенітет, нації, їх культури та самобутність опиняються під загрозою. Цей процес супроводжується формуванням загальних духовних цінностей. Водночас виникає напруга і спротив у взаєминах загальних, інтернаціональних цінностей з традиційними цінностями кожного окремого суспільства.

З розвитком вільного ринку на ньому з'являються могутні утворення – корпорації, які стають частиною світової економіки. Проте їх інтереси далеко не завжди співпадають з інтересами суспільства (національними інтересами), охороняти які призначена держава. Зростаючи, корпорації підминають під себе державу і обмежують демократію. Нині ми спостерігаємо процес, коли корпорації виходять за межі своєї країни і утворюють нові цілісності – транснаціональні корпорації, інтернаціональні за складом і за походженням своїх власників. Такі корпорації вже не зацікавлені у підтримці своєї культури, свого середовища, власних національних цінностей. Держава (нація), в такому випадку, втрачає економічне підґрунтя, можливість підтримки важливих сфер суспільства (культура, наука, освіта, екологія, соціальні виплати), що послаблює її. Саме тому, нації, які збережуть національний зв'язок зі своїми корпораціями, матимуть могутнє джерело підтримки своїх інтересів.

Іншим прикладом неповної відповідності національних інтересів національним цінностям суспільства є ситуація, коли в державі відсутні резерви для захисту національних цінностей. Так, попри незаперечну важливість розвитку національної культури, науки, освіти на ці важливі галузі суспільного життя виділяються мізерні кошти. Проте загально відомо, що, зокрема, без достатньо розвинутого наукового потенціалу будь-яка країна зупиняється у своєму розвитку і деградує до рівня країн третього

світу. Отже проголошені в нормативних актах національні інтереси задовольняються лише частково, попри загальне сприйняття всім суспільством культури – як цінності першого порядку.

3. Національні інтереси не відображають національні цінності суспільства.

Так, за радянських часів державна влада в політиці робила акцент на інтернаціоналізації багатонаціонального суспільства. Вся нація СРСР при цьому об'єднувалася під загальною назвою – радянський народ. Національні цінності в цьому випадку підмінялися інтернаціональними, загальнонародними, що значно обмежувало можливість самоідентифікації окремого народу, зокрема, українського. Виходячи з такої позиції формувалися загальнодержавні інтереси, які не завжди відповідали національним інтересам, що в свою чергу підривало стабільність держави, провокувало етнонаціональні конфлікти та недодало можливості націям до самовиразу.

Висновки до першого розділу

Визначено, що за своєю структурою національні цінності – це взаємопов'язана сукупність природних і соціальних цінностей особистості, суспільства та держави, втрата яких однозначно призводить до зникнення нації як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. В цілому національні цінності мають бути відображені в предметній формі та набути рельєфних рис у результаті їх екстраполяції на конкретно-історичні внутрішні та зовнішні умови та особливості формування та розвитку держави, тобто у вигляді національних інтересів.

За способом існування цінності класифікуються як об'єктивні і суб'єктивні, індивідуальні і групові, суспільні і державні, довготривалі (релігійні норми і традиції) і тимчасові.

Встановлено, що категорія національні інтереси набуває свого особливого значення для утвердження громадянського суспільства, а отже, правової держави, дійсного захисту прав людини, утвердження самостійної особистості. Адже без чіткого з'ясування потреб, інтересів і спонукальних мотивів нації, різних соціальних прошарків та верств населення говорити про вищенаведені громадянські цінності ні до чого.

Розглянуто теоретичні наукові підходи до визначення «національні цінності» і «національні інтереси» в результаті чого виявлено, що вітчизняними науковцями приділяється недостатньо уваги теоретичній розробці щодо розуміння цих категорій, а також вивченню їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Так, в сучасній науковій літературі відсутнє єдине визначення цих понять. Все це вносить суперечності у розуміння зазначених категорій та їх функцій, адекватне оформлення їх в нормативно-правовій базі, а отже і викликає труднощі при формування на їх основі державної політики у сфері забезпечення державної безпеки.

Встановлено, що визначення національних цілей є одним з базових пріоритетних завдань української держави, що напряму впливає на подальший економічний та суспільно-політичний розвиток країни та вироблення відповідної державної політики на міжнародній арені.

Вироблення політики державної безпеки повинно бути спрямованим на визначення мети, цілей і завдань такої політики, з використанням трьох підходів – застосовування ієрархії національних цінностей, інтересів та цілей.

РОЗДІЛ 2.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ І НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ

2.1. Розвиток національних цінностей і національних інтересів України з давніх часів до 1917 року

Національна ідея – це сконцентрований вигляд інтересів найширших народних мас, намагання нації усвідомити своє місце серед інших етносів в ролі повноцінного феномена. Вся історія українського народу пронизана об'єднуючою національною ідеєю – здобуття Незалежної України. Як слушно зауважив Орест Субтельний: «...Українське минуле – це головним чином історія народу, змушеного боротися за виживання і розвиток поза впливом тієї чи іншої цілком сформованої держави» [68].

Відсутність стабільної державної організації українців упродовж багатьох століть – це велика національна трагедія, яка обумовила героїчні спроби її здобути.

Етнопоняття «Україна» вперше з'явилося в літописі в 1187 р. і спочатку вживалося як позначення Київського порубіжжя, назва землі, що лежить скраю [21].

Етногенез українців ховається в глибинах історії. Сліди людських поселень на Україні сягають за межі багатьох тисячоліть. Та тільки на рубежі V та IV тисячоліть з'явилися у межиріччі Бугу та Дністра, сягнувши пізніше басейну Дніпра, перші землеробські поселення (так звана трипільська культура). Дослідження якої визначили глибокі етнограниці сучасних українців, а кілька тисячолітня безперервна традиція густонаселеної праУкраїни дає сучасним українцям «доказ непорушності володіння своєю землею упродовж тисячоліть».

Не можна не сказати про іншу концепцію етногенезу (Братко-Кутинський, Ю. Шилов, Миро Продум), що українці – це потомки аріїв,

прабатьківщина яких змістилась з Чорного моря, зокрема у Наддніпрянщину та Наддністрянщину. Термін «арій» виводять з проукраїнського «орій» (орач). Як докази з цього приводу наводяться, насамперед, міфи і народні звичаї, корені яких сягають чи не неоліту і дожили до нашого часу (свято Купали, обряд січення вербою, посипання небіжчика вохрою, козацький звичай вкриття померлого червоною тканиною) [70].

Аргументом на користь стародавнього походження українського етносу є етнокультурна спадкоємність, культурна «тяглість» на землях, яка ніде і ніколи не переривалася. Генетичні витоки української людності є предметом сучасних досліджень. Низка археологів, антропологів, генетиків вважає, що на середній Наддніпрянщині простежується єдина лінія генетичної спадкоємності: племена доби бронзи – скіфи лісостепової смуги – населення черняхівської культури – давньоруська людність – сучасні українці.

На основі цих міркувань логічна гіпотеза, висунута Б. Ребіндером в Велесовій книзі: «Історія Русі писалася спочатку греками, потім німцями і всі вона редагували її за своїми політичними та стратегічними інтересами. Ці історики розрізняють: кіммерійців, скіфів, сарматів, антів та Київську Русь. Насправді ж, це один і той самий народ, який розмовляв однією мовою і мав єдину релігію».

Поступово, в процесі довгої історичної еволюції з автохтонного індоевропейського населення виникають племена слов'ян, прабатьківщина яких становила схили Карпат, басейну Вісли і Прип'яті. Згодом вони посунулися на північному схилі до Оки та Волги, на заході – Ельби, на півдні – на Дунай, Балкани.

Східнослов'янські племена зосередилися на правому березі Дніпра, поступово розселюючись на суміжні території і утворюючи племінні союзи (поляни, древляни, діверці, волиняни та дуліби, уличі й тиверці).

Про політичну організацію східних слов'ян залишилось обмаль знань. Більшість істориків вважають, що у них був первинно-общинний лад,

централізованої влади вони не знали. Рядили і судили на спільних зібраннях шляхом досягнення спільної згоди. Вважалося, що на той час соціально-економічного розшарування ще не було. Племінна знать (еліта) тільки формувалася (патріархи, жреці, князі, які обиралися на час воєнних дій).

Осілий спосіб життя східних слов'ян сприяв розвитку їх духовної культури – релігійних вірувань та звичаїв, народної творчості. Є відомості і про зачатки писемності (так звана «Вересова книга», рунічні письмена.)

Першим державним об'єднанням східних слов'ян є Київська Русь. Під час існування якої головною метою стає зміцнення державності і правопорядку. У той час створюється тривалий політичний і господарський союз, приймаються та поширюються християнські духовні цінності (988р.), економічно і культурно розвивається місто Київ, виникає культура, перші письмові історичні свідчення, літописи тощо. Проте, майбутня політична роздробленість, князівські чвари і економічний занепад приведуть Київську Русь до трагічного кінця.

Після падіння Києва українські землі підпадають під владу монголо-татарського іга і стають частиною улуса Джучі, землі Галицькі (Червона Русь) – під польсько-литовське панування (стають об'єктом колонізації і католизації). Це, по суті, був перший поділ на східно- і західноукраїнські землі.

Безпосередніми спадкоємцями політичної та культурної традицій Києва вважалось Галицько-Волинське князівство (Грушевський). Історик Томашевський навіть назвав його першою українською державою. Галицько-Волинське князівство протягом ста років буде важливим рубежем, форпостом православного Сходу.

Після об'єднання Польського королівства і Великого князівства Литовського (1569 р.) виникає нова держава – Річ Посполита. Гноблення корінного населення на українських землях набуло вражаючої інтенсивності.

Саме за цих умов виникає небачений в історії феномен козацтва, яке очолило боротьбу народних мас за збереження «звичаїв предків», тобто

культурної, релігійної та етно-психологічної ідентичності народу. Запорізька Січ – «козацька республіка» стала зародком нової демократичної державності. Почала складатися молода українська нація.

Феномен «Козацької республіки» став предтечею першої великої визвольної війни українців під проводом Б. Хмельницького мала яскраво виражене національне забарвлення. Для Б. Хмельницького Козацька держава була найважливішою національною цінністю. Національна воля народу, свобода православної віри, соборність України, українська культура, мова, традиції розглядалися як цінності другого порядку [71].

Це був перший етап національно-визвольної революції, формування власної еліти та «української ідеї». Історія дала шанс українцям здобути власну державність. Та тоді це не судилося.

Тодішня геополітична ситуація не дала змоги закріпити українську державність: українці були затиснені між трьома потужними сусідами – Польщею, Росією та Кримом. Більшість істориків, зокрема С. Кульчинський, О. Субтельний, вважають, що не було історичної альтернативи приєднання України до Росії. Україна потрапила в могутню орбіту геополітичного тяжіння Російської імперії, яка переживала небачену фазу піднесення.

Царський уряд Росії, намагаючись будь-якою ціною зміцнити централізовану державу, поступово зводив нанівець «козацькі вольності». У 1764 р. ліквідовано гетьманство, в 1775 р. – знищена Запорізька Січ, в 1783 р. – заведено загальне кріпацтво.

Разом з тим, зростає сила національного опору та втілюється у всевітньо масштабній постаті Т. Шевченка. Як історична постать він став пророком, породженим в повному розумінні в «надрах» народу. Найяскравішою віхою українського ренесансу стало створення Кирило-Мефодійського братства (1845-16 рр.), на ґрунті якого формувалася українська інтелектуальна еліта. Для Т. Шевченка та кирило-мефодіївців головною метою визвольної боротьби було досягнення національної рівності українців з іншими народами, а саме – у федерації з іншими слов'янами.

Вболівали кирило-мефодіївці й за українську національну культуру. Завершальний лозунг авторів «Закону Божого» («Книги буття українського народу») – «І встане Україна, і буде непідлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським...». Для кирило-мефодіївців ідея національної свободи і рівності була головною і домінувала над ідеєю незалежної держави.

Демократична ідея рівності українців з іншими націями залишалася панівною в українському визвольному русі до України 1991 р. Вона і сьогодні великою мірою визначає ставлення українців в Україні до національних меншин.

Український рух другої половини XIX – початку XX ст. і до початку 1918 р. на чільне місце серед своїх цілей, а отже, і цінностей, висував ідею нації, власне етнічної нації. Та пов'язані з нею ідеї соборності, вільного розвитку української мови, національних форм громадського життя, збереження традицій народної культури та побуту як на заході, так і на сході. Церква в цей час об'єктивно ніби відокремлювалась від національного руху. Ця тенденція загальмувалася і почала змінюватися тільки після 1900 р.

Ідею соборності, яку проголосили вже діячі першої української політичної організації – Головної Руської Ради у 1848 р., зрозуміли, однак, не як прагнення до утворення соборної держави, а як усвідомлення своєї етнічної єдності, спільного походження, єдності мови і культури, завдання національного розвитку в майбутньому всіх частин народу при опорі на спільні традиційні цінності заходу і сходу.

Збереження і розвиток власне народу, етносу і його цінностей в українському русі того часу домінували над такими цінностями, як національна держава, її символи та структури.

Українські парламентарі у Відні тільки від кінця 1917 р. спочатку досить несміливо почали переступати через свій 70-річної давнини лозунг української автономії Галичини та Буковини у складі Австрії й заявляти про прагнення державного возз'єднання з Наддніпрянською Україною. Водночас саме він прискорив формування його як національного самобутнього етносу.

Злам у поглядах на формування національної державності від ідеї автономії до ідеї незалежної держави тільки в 1917 р. відбувся у підросійській Україні [71].

2.2. Взаємозв'язок національних цінностей і національних інтересів у період з 1917 по 1991 рік

Лютнева і жовтнева революції в Росії відгукнулися створенням загальноукраїнського представницького органу – Центральної Ради на чолі з М. Грушевським. У праці «Хто такі українці, і чого вони хочуть?» (1917р.) М. Грушевський не йшов далі вимоги автономії України у складі Росії: «Україна мусить мати широку автономію в федеративній Російській республіці, щоб порядкувати вільно у себе свої справи, самостійно правити ними». Лозунг автономії у складі Росії М. Грушевський повторював і в інших своїх працях.

Конфлікт між Центральною Радою та урядом Москви та згодом більшовицька інтервенція вилилась в IV Універсал (22 січня 1918 р.), яким було проголошено Українську Народну Республіку – вільну і самостійну державу, створено першій в історії України парламент. Проіснувавши три місяці, Центральна Рада впала не знайшовши широкої підтримки в масах.

Проте, цей історичний експеримент довів спроможність української нації до державотворення. Набуто першого практичного досвіду державного керівництва. Через дипломатичні стосунки з Росією, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною Україна отримала міжнародне визнання.

Гетьманщина Скоропадського покінчила з «соціалістичними експериментами» Центральної ради і, спираючись на німецькі багнети, закликала до «правопорядку».

Директорія, яка прийшла на зміну гетьманщині, проголосила відновлення УНР. 22 січня 1919 року керівництво Директорії проголошує акт

злуки УНР з новоутвореною в Галичині Західно-Українською Народною Республікою (ЗУНР).

Цей акт, маючи по суті формальний характер, засвідчив водночас політичну волю українців до возз'єднання своїх земель в єдиній державі. З того часу принцип соборності стає одним із основоположних в розвитку української нації. Разом з тим, національна ідея остаточно ще не оволоділа масами України і не стала тією вирішальною ідеологічною силою, яка втілиться в незалежній державі.

В результаті запеклої польсько-української війни Східна Україна втратила державність, Захід – віддав перевагу Польщі. Шанс створення держави було втрачено і на західноукраїнських землях.

Разом з тим, масштаби, глибина і динаміка національно-визвольної боротьби українців дає підстави стверджувати, що на початку ХХ ст. Небачено посилюється перманентна українська національна революція. За конкретних історичних умов вона набирає крайнього, збройного характеру, та набуває мирних форм і здійснюється переважно в царині ідеології і культури. [21]

З початку 20-х років і після захоплення України радянською владою починається новий етап.

У той час Україна ще залишається розчленованою: Галичина і Волинь були під владою Польщі, Буковина – Румунії, Закарпаття – Чехословаччини. Заново створена Кримська АРСР знаходилась під юрисдикцією Російської Федерації.

Основна українська територія та населення увійшли до складу Радянської України, яка у 1922 р. стала разом з Російською, Білоруською та Закавказькою Радянськими республіками ініціаторами створення Союзу.

Під час існування Радянського Союзу Україна була визнана як республіка (державна) з своїми адміністративними кордонами, своїм державним апаратом та столицею (з 1934 р. – знову Київ). Українці були визнані як державотворча нація. Знайшло це свій прояв і в процесі

українізації. Проте, в умовах монополії партії це означало фіктивність всіх ознак державного суверенітету.

Починається утвердження Сталіна як вождя партії та часи «великого терору». Нанесено нищівного удару еліті нації – творчій і науковій інтелігенції.

Разом з тим, драматичною була доля українців, які після розпаду Габзбургської імперії потрапили переважно до складу Польщі, частково – Румунії та Чехословаччини. Вони стали об'єктом дискримінаційної, асиміляційної політики, яка, поряд з важким соціально-економічним становищем, живила еміграційні настрої та національну конфронтацію. З одного боку розвивався революційний рух, виникла орієнтація на Радянську Україну (створено КПЗУ), з іншого – зріс так званий новий, або інтегральний націоналізм, ідеологом якого став Д. Донців.

У 1918-1990 рр. в тих чи інших авторів однаково важливими національними цінностями (з різним пріоритетом) виступають етнічна нація та національна держава. В. Липинський наголошував на цінності держави і відповідно на цінності державно-політичної нації, а не етнічної. «Нація для нас – це всі мешканці даної землі і всі громадяни даної держави, а не пролетаріат, не мова, віра, плем'я».[71]

Д. Донців, навпаки, особливо виокремлював етнічну ідентичність нації: «Нація» є те, що протиставляє себе географічно, історично і політично своїм сусідам... Бо коли ми позбавлені того... що лучить нас з минулим, різниці між нами й не нами затерті; коли наша територія – їх територія, наша історія – їх історія, спускаємось ми до ролі американських іммігрантів». Проте, на відміну від М. Грушевського, який стрижнем історичного розвитку вважав етнічну неперервність народу, Д. Донців стверджував, що такі елементи нації як територія, людність, повинні підпорядковуватись «елементам влади, без якої жодна нація не вийде з пелюшок провінції». Він же першоосновою націоналізму називав «волю до життя, до влади, до експансії».

В українському націоналістичному русі періоду Другої світової війни, зокрема й збройному, цінність держави, владних структур, армії на практиці підносилась над усіма іншими, в т.ч. над такими складовими етнічної нації, як її чисельність (відповідно життя і проживання на етнічній території українців), мова, традиційна народна мораль тощо. ОУН орієнтувалася на побудову української держави без урахування того, якою буде її національно-демократична основа. Вважалося, що така «дрібниця» як людська національна маса буде достатньою за всіх умов і обставин. Так, у 1941 р. було зроблено декілька невдалих спроб проголошення української держави : бандерівцями та мельниківцями.

За період Другої світової війни були возз'єднанні українські споконвічні землі: у 1940 р. радянський уряд змусив Румунію віддати Бессарабію і Буковину; у 1945 р. Польща, яка отримала західні землі, поступилася своїми претензіями на Галичину та Волинь. У 1954 році під юрисдикцію УРСР було передано Крим.

Через масові депортації на початку та після війни поляків, німців, кримських татар, які проживали на Україні, та знищення євреїв Україна в етнічному відношенні стала більш монолітною, а фактично – двонаціональною (українсько-російською).

Після війни Україна разом з СРСР та Білорусією у складі 47 країн стали фундаторами ООН, що свідчило про високий моральний авторитет українців у світі та їх внесок у розгром фашизму. УРСР стала також членом багатьох міжнародних організацій та угод. Українська нація та її радянська державність набула міжнародного визнання.

У радянську добу під тиском тоталітарної системи, репресій, кривавих розправ над українськими патріотами, голодомору 1932-1933 рр., ігнорування української державності в роки Другої світової війни і перших післявоєнних років, в свідомості національної еліти та нації майже повністю була знищена надія на здобуття державної незалежності України. Комуністичний режим, інтернаціоналізм, могутній апарат комуністичного

правопорядку з непереможною, як здавалося, Радянською армією, з всюдисущим КДБ і МДБ, з найдосконалішими атомними бомбами, міжконтинентальними ракетами, танками, гарматами і бомбардувальниками – все це створювало враження вічності й непорушності Радянського Союзу та його тоталітарного устрою.

Послаблення ідеологічного контролю та десталінізація призвели до появи так званих «шестидесятників» (В. Симоненко, Ліна Костенко, Є. Сверстюк, І. Драч, Д. Павличко, Б. Олійник), які дали поштовх зростанню національної еліти. Почалася боротьба за реабілітацію репресованих діячів культури, з'являються нові праці з питань самоідентифікації українців («Возз'єднання чи приєднання» Брайчевського, «Інтернаціоналізм чи русифікація» Дзюби) [21]. Посилюється роль інтелігенції в усіх сферах суспільного життя. Формується нове, багатообіцяюче покоління української еліти, що мало чи не найважливіше значення для духовного національного відродження.

За цих умов майже однаковою мірою як у середовищі офіційної української радянської думки, так і в колах напівлегальних і нелегальних інтелігентських груп національна думка концентрувалася на єдиному національному завданні: збереженні української ідентичності, захисті української мови, створенні мінімальних умов для розвитку національної освіти, професійної культури і мистецтва. Офіційна влада формально проти таких вимог не заперечувала, але об'єктивно все робила для того, щоб поле національно-культурного життя звужувалося. За формальним визнанням існування української соціалістичної нації проголошувалось формування нової історичної спільності людей – радянського народу. У всіх сферах суспільного життя – в системі державного і господарського управління, в науці, у вищій і середній освіті, в кінематографі, книговидавничій справі тощо пріоритетною мовою міжнаціонального спілкування визнавалася російська. Українська ж дедалі більше перетворювалася на мову «для домашнього вжитку». Відбувався

процес зростання абсолютної кількості й відносної частки російського населення в УРСР. Однозначною проглядалася тенденція до усунення українського в Україні не лише у сфері національної державності, а й етнічної ідентичності.

Саме в цей період виявляється такий могутній чинник як дисидентство, яке на Україні знайшло підготовлене національне підґрунтя. Спочатку їх осередок склали «шестидесятники», яких пізніше поповнили професійні революціонери, які набули ідейного загартування в тюрмах і на засланні. Ця група являла собою відкриту, легальну організацію, що відбивала появу нових, раніше небачених, умов на законне право, що спиралось на міжнародну підтримку, не захист свого існування і своїх прагнень. Характерним стало прагнення «інтернаціоналізувати» захист своїх прав та тісні контакти з іншими групами, які виникли у Литві, Грузії, Вірменії тощо. Для цього руху властивою була толерантність до інших націй, що мало особливе значення для поліетнічної України. Нарешті дисидентський рух живився соками релігійного, міжконфесійного протистояння, яке історично властиве Україні. Зрозуміло, що переважна частина дисидентів виступала проти православної церкви, яка, по суті, мала статус «офіційної». Саме тоді була закладена міна довготривалої дії – розколу її на «київський» і «московський» патріархати.

З часом геополітична ситуація докорінно змінюється. Досягнення воєнного паритету – це надзавдання, яке СРСР практично не могло підтримувати тривалий час – підірвало економіку. Резерви і фактори економічного зростання було вичерпано. Стало зрозумілим, що СРСР програє на вирішальному фронті – на терені НТР.

Погіршується кардинально і зовнішня обстановка. Країна була втягнута в афганську війну. На заході виникла не менш складна польська проблема, яка поставила під сумнів існування соціалістичної співдружності. До гірших часів «холодної війни» повернулись радянсько-американські відносини.

Економічна криза доповнюється ідеологічною та кризою влади. В країні складається атмосфера безгосподарності і всездозволеності. Потрібні були реформи. Ця історична хвиля винесла на поверхню М. Горбачова.

Почавши із так званої політики прискорення економічного розвитку, спираючись на гласність і безмежну лібералізацію, спекуюючи на минулих гріхах системи Горбачов розгорнув політичну та ідеологічну революцію, поставивши в центрі уваги питання про владу. Оскільки реальна влада була в партії, її треба було спочатку дезорієнтувати, знесилити, а потім розгромити. Горбачов почав наступ на номенклатуру. На чільне місце виступило питання перегляду та зміни національних і національно-державних відносин.

Одною із визначальних причин розпаду радянської системи (поряд з економічною кризою) став результат підміни керівництвом СРСР комуністичних цінностей «пролетарського інтернаціоналізму» на «загальнолюдські цінності». Вказана концепція орієнтувала суспільство, здавалося б, на цінності, які є загалом характерними для людської цивілізації (повага до сім'ї, дому, свободи, власності), але в реальній політичній та ідеологічній практиці йшлося про цінності західного світу (західнохристиянської цивілізації) згідно з яким насаджувалися такі погляди, уявлення, принципи, цінності, як: індивідуалізм, відчуженість від оточуючих, егоцентризм, намагання досягти матеріального успіху і благополуччя за будь-яку ціну, жорсткий прагматизм у сімейних відносинах і багато чого іншого [69].

Цілеспрямоване, масоване насадження цієї системи цінностей в радянському суспільстві увійшло в жорсткий конфлікт з матеріальною і духовною культурою, національною самобутністю, характером, традиціями націй і народностей, які населяли СРСР, що в кінцевому результаті зруйнувало цілісність багатонаціональної держави. Саме крах системи цінностей переважно і спричинив стрімку дезінтеграцію суспільства, його соціальних інститутів, повну втрату ідентифікації особи (індивіда) з колишніми структурами, цінностями, нормами. Наслідком цього стало різке

загострення ціннісних конфліктів, що проявилось передусім у втраті загальних цілей подальшого розвитку, посиленні песимізму, загостренні міжособистісних взаємовідносин і навіть ворожнечі між різними соціальними групами, в інших негативних явищах і, як наслідок, у підвищенні конфліктності повсякденної поведінки переважної більшості суспільства.

2.3. Взаємозв'язок національних цінностей і національних інтересів після 1991 року

Маючи тисячолітню історію, як етнічні спадкоємці давньоруських слов'янських племен, українці лише тепер, на за зламі другого і третього тисячоліть, отримали можливість створити незалежну державу, сповна відродити національну духовність і самобутність. Створити повноцінну культуру, здобути національну самоповагу.

Історичний досвід переконливо свідчить, що намагання нації здобути державний суверенітет і стати повноправним суб'єктом міжнародних відносин в своїй основі має створення кращих умов для збереження і розвитку свого потенціалу. Тому утворення незалежної Української держави має сприяти ще більшій реалізації вказаної унікальності української нації, збереженню та подальшому прогресивному розвитку її цінностей. Водночас структура надбудови суспільства можуть змінюватися, але національні цінності мають відігравати роль домінанти у визначенні магістральних напрямів національного життя.

Треба сказати, що увага до національних форм життя українців, чітко сформульована в Декларації 1990 р., проте в Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. вона відступила на другий план. Акт зосереджував увагу на проголошенні незалежності та створенні самостійної держави.

Державотворча робота в умовах незалежності України була спрямована головним чином, на зміцнення інститутів держави, на формування у свідомості громадян України стереотипу держави – як найвищої національної цінності.

Тому з боку держави та її інститутів проводились дії, спрямовані на трансформацію поняття нації у свідомості громадян України, в т.ч. українців, від його етнічного змісту до державно-політичного.

Велике значення для формування в українського суспільства позитивного ставлення до таких духовних цінностей, як нація і самостійна держава, мали законодавчі акти, прийняті вже після проголошення незалежності: Декларація прав національностей України, закони: «Про державні символи – Герб, Прапор, Гімн України», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про Міжнародні договори», «Про державну таємницю» та «Про правовий статус іноземців» та ін. (таблиця 2.1)

Як вірно відзначив О. Гончаренко у своїй статті «Геополітична дилема України» – національні інтереси впливають з таких базових цінностей суспільства, як виживання, свобода, демократія, економічний добробут, розвиток, соціально-культурні традиції й орієнтації та інших, внутрішніх (національна ментальність і домінуюча ідеологія, економічна система тощо) й зовнішніх (міжнародне середовище, зокрема, геополітичне, союзи, блоки тощо) [71]. Опора на базові цінності суспільства дає змогу чітко визначити національні інтереси і спроектувати їх на цілі, які суспільство прагне досягти у той чи інший проміжок часу.

Для переважної більшості народу України базовими цінностями залишаються такі поняття як колективізм, соціальна справедливість, взаємодопомога, «синівський» обов'язок та інші, які не характерні для західного світу.

Тому підготовка нормативних документів в Україні виключно на основі «загальнолюдських» цінностей, неминуче призведе до «кризи

самоідентифікації» українського народу. Це може бути одною з причин «неприйняття» суспільством багатьох прийнятих законів в Україні [69].

Тяжкі соціальні умови, що нав'язують меркантильність і цинізм, сприяють деформації системи цінностей у досить великої кількості населення України. На нижчий рівень опускаються любов, сім'я, культурні, національні цінності, а на вищий виходять матеріальні цінності, власні потреби, розваги та задоволення.

Саме тому задоволення потреби в подальшому розвитку духовності народу України і його перспективи, зміцнення її суверенітету, збереження територіальної цілісності, становлення як держави консолідованої демократії, в цілому забезпечення її національної безпеки має базуватися на гармонійному поєднанні «загальнолюдських» та специфічних національних цінностей України, оскільки відсутність останнього породжує низьку прогнозованість державної політики у сфері забезпечення національної безпеки.

Безпека – головна передумова існування держави, суспільства і особистості, яка дає їм змогу зберігати та розвивати накопичені цінності. І в будь-якому разі політика, яка підвищує безпеку держави, але призводить до деградації та втрати національних цінностей, неприпустима для суспільства, оскільки національні цінності є матеріальними та духовними досягненнями всього народу країни, основою його існування і розвитку.

Нова незалежна держава Україна стала окремим елементом – складовою в світовому розкладі сил. Тому саме зараз так необхідне проведення аналізу всіх факторів геополітичного порядку, взаємодія яких може стати вирішальною при визначенні майбутньої ролі нашої держави. В теоретичному плані це зумовлює необхідність наукових розробок пошуку відповідного місця держави в світовій (глобальній) економічній і політичній системах. А в плані практичному – диктує необхідність створення механізму реалізації національних інтересів економічного і політичного характеру на всіх рівнях – від локального до регіонального та глобального. Україна має

з'ясувати, в чому полягають її реальні державні інтереси та розробити тактику реалізації останніх. Від того, якою мірою будуть виконані завдання, залежить і майбутнє місце держави в світі і роль, яку вона зможе відігравати в міжнародних стосунках.

Поки що немає підстав стверджувати, що правляча еліта України має чітко виражену і структуровану концепцію короткочасного і довгострокового планування і побудови української геополітичної перспективи. На сьогоднішній день ми маємо лише лозунги чи гасла, на зразок «розбудови незалежної, вільної демократичної України», «утвердження загальносвітових цінностей», «побудови соціально орієнтованої ринкової економіки» тощо. Проте, цей стандартний набір, яким оперують політичні діячі не є чимось системним, внутрішньо цілісним.

Що стосується можливостей практичного впровадження деяких з них, то тут відсутні більш-менш серйозні розрахунки реальності цього та наявності необхідних ресурсів, з'ясування, чи відповідають вони реальним життєвим (національним) інтересам держави. Це і проголошення України нейтральною, без'ядерною, позаблоковою державою, і питання реальності вступу до ЄС та ін. Перед Україною сьогодні постав ряд завдань у її зовнішньополітичній діяльності, з яких найбільш значимим є – пошук власної цивілізаційної ідентичності, що фактичне рівнозначно пошуку формули самовиживання.

Сутність цієї проблеми для України постала у виборі в рамках якого цивілізаційного блоку держава розвиватиметься в перспективі, а також довкола якого політичного «центру» – старого чи нового – в майбутньому буде трансформувати східнослов'янський цивілізаційний простір. Головним пріоритетом зовнішньої політики України є відносини із США. Особливий інтерес обидві держави вбачають у об'єднанні спільних зусиль з метою нейтралізувати Російську Федерацію.

Таблиця 2.1

Аналіз перших нормативних документів з точки зору взаємозв'язку національних цінностей і національних інтересів

№ п/п	Нормативний акт	Цінність	Інтерес
1.	Всезагальна Декларація прав людини 10 грудня 1948 р.	Рівність і права людини; Гідність і цінність людської особистості; Свобода, справедливість мир; Дружні відносини між народами; Рівноправність чоловіків і жінок.	Проголошення пріоритету прав людини
2.	Конституція (Основний Закон) України 20 квітня 1978 року (втратила чинність) Із змінами і доповненнями по 1995 рік.	Загальнонародна держава Влада народу Інтереси суспільства Права і свободи громадян. Незалежна демократично правова держава Єдина, неподільна, недоторкана і цілісна територія. Демократія Українська мова Соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) Вільна праця земля та її надра, водні ресурси, рослинний і тваринний світ, повітря і вода, природні багатства Сім'я	Захист соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод, громадян Вираження волі й інтересів робітників, селян та інтелі-генції, трудящих республіки всіх національностей. Всебічний розвиток української мови в усіх сферах суспільного життя. Вільний розвиток усіх національних мов населення республіки
3.	Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 року № 55-ХІІ	Воля народу Демократичне суспільство Державний суверенітет Права і свободи людини Національні права всіх народів Повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України Побудова правової держави Суверенітет і самоврядування народу України Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, економічний і Науково-	Проголошення державного суверенітету України як верховенства, самостійності, повноти і неподільності влади Республіки в межах її території та незалежності і рівноправності у зовнішніх зносинах.

		технічний потенціал Нейтральна і неядерна державна Загальнолюдські цінності Національно-культурне відродження українського народу	
4.	Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» 24 серпня 1991 року № 1427-XII та Акт проголошення незалежності України	Незалежність України Територія України	Україна проголошена незалежною демократичною державою Її територія - неподільною і недоторканою
5.	Конституція України від 28 червня 1996 року	Суверенна, незалежна, демократична, соціально-правова, унітарна держава Людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість, безпека, Права і свободи людини, Влада народу, Українська мова, Українська нація, земля, її надра, повітря, води тощо.	Конституційне закріплення основних національних і загальнолюдських цінностей України.

Висновки до другого розділу

Здійснено порівняльний аналіз відображення національних цінностей та пріоритетних національних інтересів в ключових нормативних документах, зокрема Законах України «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», Концепції (основ державної політики) національної безпеки України, Воєнній Доктрині та інших. Визначено, що попри можливість закріплення пріоритетних національних цінностей над інтересами, їх подальша практична реалізація виявила свою суперечливість.

Однією з причин цього є неврегульованість на законодавчому рівні визначення терміну «національні цінності», а також їх помилкове ототожнення з національними інтересами та національними цілями з точки

зору забезпечення державної безпеки України. Таке не врегулювання викликає труднощі в реалізації та призводить до різноманітних трактувань цих понять, а також різного роду спекуляцій політичними силами, що стають основою неузгодженості дій. З іншого боку аналіз найбільш узагальнених вітчизняних нормативних документів виявив певну відповідність їх з вимогами загальнолюдських цінностей (таких як рівність і права людини, гідність і цінність людської особистості, свобода, справедливість мир, дружні відносини між народами тощо), які зафіксовані в нормах міжнародного права.

В Конституції України вони виходять на перший план і проголошуються пріоритетними. В подальшому ці цінності знаходять своє відображення в інших нормативних документах та при формуванні національних інтересів України. Отже, з'являється зв'язок між національними цінностями та національними інтересами та документами практичного характеру.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Формування національних інтересів в Україні: історичний аспект

I етап (до 1917 р.) – реалізація національних інтересів здійснюється структурами громадянського суспільства.

Наголошуючи на державній самостійності, яка є ядром української ідеї, слід вказати на те, що після остаточної втрати Україною в кінці XVII ст. самостійності, ця ідея не зникає з національної свідомості, а перетворюється на світоглядну особливість української ментальності, що збуджує думку і кличе на поступ. Цією мрією жило не одне покоління українських патріотів XIX ст., а у XX ст. на хвилі піднесення національної свідомості української інтелігенції, національно-історичного усвідомлення народу ідея державності в Україні набула іншого виміру, а саме – інтелектуального зусилля, духовного пошуку.

Першими активними носіями української національної ідеї, українських інтересів після тривалого періоду національного анабіозу виступали одиниці. Історичну роль в долі українців відіграв Т. Шевченко, який прагнув незалежної України зі справедливим державним устроєм. Як видатний політичний мислитель, він розумів краще, ніж будь-хто з його сучасників, що українська нація мусить включати як повноправних громадян людей з усіх суспільних класів. Це було розуміння нації. Він став пророком, який прискорив формування народу як національного самобутнього етносу [22].

Започаткований Шевченком процес національного відродження в подальшому ході історичного розвитку нації видає низку носіїв національної ідеї, що по черзі виступали на історичну арену з «своєю правдою», роблячи

або крок вперед, або крок назад з національною ідеєю, яку висунув Шевченко.

Праці Бандиш-Каменського, М. Максимовича, Й. Боденського, свідчать, що вивчення історії України набуло політичного значення.

Активізує свою діяльність гурток української молоді Львівської семінарії «Руська трійця» на чолі з Маркіяном Шашкевичем (1833-1837 рр.). Важливе значення діяльності цієї організації полягало в тому, що вона значною мірою сприяла активізації громадсько-політичного життя на західно-українських землях, пробудженню і консолідації кращих сил тогочасної інтелігенції, повернення її лицем до народу і духовних багатств його культури, поширенню ліберальних ідей в суспільстві.

Найяскравішою віхою українського ренесансу стало створення Кирило-Мефодіївського братства (1845-1846 рр.), що об'єднувало діячів української культури навколо завдань звільнення нації і особи.

У Львові засновано першу українську політичну організацію – «Головну Руську Раду» (1848 р.), виходить перший український тижневик «Зоря Галицька» [21].

У 1873 р. у Львові виникло Наукове Товариство ім. Т.Г. Шевченка – як літературно-видавнича організація, яка публікувала і розповсюджувала літературні і наукові твори та часописи, всіляко сприяла розвитку української словесності. Головне завдання товариства полягало в тому, щоб об'єднати як наукові сили з усіх українських земель, так і ті, що опинилися на чужині. Найбільший розквіт товариства припадає на той час, коли його очолював основоположний української історіографії Михайло Грушевський (1897-1934 рр.) [22].

Київська «Просвіта», що організувалася у період революції 1905-1907 рр.

Перші українські політичні гуртки і групи головним чином вони мали соціалістичну орієнтацію (гурток «Українських соціалістів-федералістів», «Тарасівці», «Загальна українська безпартійна організація», група

«Українська соціал-демократія», «Група сільських робітників соціал-демократів київської губернії». Їх засновниками були представники молодого покоління інтелігенції, які не задовольнялися тільки культурною діяльністю, а об'єдналися для політичної боротьби за національні права і інтереси українського народу. Через постановку і реалізацію політичних завдань вони прагнули, зокрема, вплинути на процес формування національної самосвідомості українського етносу, який під гнітом російської імперії був позбавлений можливості нормального розвитку і не встиг сформуватися як нація. Основною заслугою цих гуртків стала пропаганда української ідеї серед населення.

У 1900 р. виникла перша масово-національна партія Революційної Української партії (РУП), політична платформа якої за період існування еволюціонувала від самостійницьких ідей і гасла «Україна – для українців», до скромної вимоги автономії України в проекті програми 1905 р.

Це зумовлювалось тим, що проблема самостійності сприймалася масами переважно у сполученні з соціально-економічними проблемами, розв'язанню яких надавалося пріоритетне значення.

Засновується Українська Народна партія (М. Міхновський), в програмі якої соціалістичні ідеї поєднувалися з відвертим шовінізмом.

Національному освідомленню українців активно сприяли утворені УСДРП і Українська спілка при РСДРП.

Об'єднана Українська демократично-Радикальна партія (УДРП) у своїй програмі домагалася автономії України і перебудови Росії на федеративних основах. Зусиллями партії були засновані українські громади в I і II Державній Думі.

Революція 1905 р. дала могутній поштовх українській справі – було ліквідовано царську політику заборони української мови та створення організацій за національною ознакою.

Восени 1908 р. з ініціативи колишніх членів УДРП і за участю представників майже всіх політичних партій було засновано Товариство

Українських Поступовців (ТУП), яке не було власне партією і ставило метою спільну працю українських партійних діячів у боротьбі за національні інтереси українського народу в добу реакції. Політична платформа базувалася на визнанні принципів конституційного парламентаризму і автономії України, гарантованої федерацією рівноправних народів. ТУП висунула програму захисту і розвитку української культури, мови та національної школи. [22]

Таким чином, структури громадянського суспільства на початку ХХ ст., ефективно впливаючи на суспільну думку, значною мірою сприяли формуванню національної свідомості українського народу та вироблення національної ідеї. На даному етапі ця ідея мала у всіх носіїв єдину основу – здобуття власної державності. Національна ідея знаходила свій вираз в національній культурі, а також ставала основою програмових вимог існуючих політичних партій.

II етап (з 1917 по 1991 рр.) – національні інтереси формально задекларовані, проте в житті або не впроваджуються взагалі, або впроваджуються лише частково.

Процес творення української державності в новітні часи є безперервним.

22 січня 1918 року Українська Центральна Рада видала IV Універсал, в якому проголошувала Українську Народну Республіку самостійною, незалежною, вільною, суверенною державою українського народу, яка хоче жити у злагоді і приязні з усіма сусідами. Слід підкреслити, що проголошена самостійність не мала абсолютного характеру, бо вирішення питання про федеративний зв'язок з республіками колишньої Російської імперії покладалося в універсалі на майбутні Українські Установчі збори. Отже, це була перша спроба державного керівництва.

29 квітня 1918 року Центральною радою прийнята Конституція Української Народної Республіки, у ст. 1 якої говорилося, що Україна для кращої оборони свого краю, для повнішого забезпечення права і охорони

вольностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині є державою суверенною, самостійною і ні від кого не залежною. Суверенне право належала народу УНР і мало здійснюватися через Всенародні Збори України. Територія України проголошувалася неподільною, зміна кордонів і державно-правового статусу дозволялося лише за згодою 2/3 Всенародних Зборів України. Дана Конституція не вступила в дію [22, 354].

Кроком назад у розвитку української національної ідеї та формуванні національних інтересів був український монархізм в часи гетьманату Скоропадського (1918 р.). Було проголошено створення Української держави, а насправді – диктаторський політичний режим у вигляді маріократії, підконтрольної і підпорядкованої німецькому командуванню. Політичний фундамент гетьманщини представляла Українська демократично-хліборобська партія, одним з провідних ідеологів якої був В. Липинський. Не зважаючи на зазву, демократія визнавалася руйнівною силою.

Вінцем творіння національної української державності проголошувалися воєнно-хліборобський, козацько-селянський аристократичний клас і монархічна форма державного правління. У законах Української держави проголошувалися права і свободи людини (непорушність особи і її мешкання, право вільного виїзду за кордон, обрання за своїм станом місця проживання і праці, розпорядження своїм майном). Формально існували політичні свободи, але з обов'язковим зауваженням – «в межах, установлених законами» [22, с. 317].

22 січня 1919 року відбулося об'єднання двох суверенних українських держав (УНР і ЗУНР) в одну Українську народну республіку (УНР) та підписано Акт Злуки, яким заявлено про непохитний намір українських республік злитися в одну неподільну державу. Цей акт продемонстрував одвічну мрію і політичну волю українців – до об'єднання своїх земель.

Проект Конституції Директорії Української Народної республіки передбачав можливість федеративного устрою України, а також місцеву автономію із своїми представницькими органами. На жаль, це історичний

документ так і залишився пам'ятником доби Директорії. Крім того Основним Державний закон УНР зазначив, о територію України складають: «Київщина, Волинь, Поділля. Херсонщина. Таврія, Катеринославщина.

Полтавщина, Чернігівщина, Харківщина та Слобожанщина, а рівно всі інші землі, що їх в більшості заселяє український народ». Таким чином, був закладений етнографічний принцип при визначенні території Української держави [22, с. 348].

За роки радянської влади на Україні діяли Конституції 1919 р., 1937 р. та 1978 р. Остання з багатьма змінами і доповненнями проіснувала до 1996 р. до прийняття нової Конституції незалежної України.

За Конституцією Українська РСР формально визнавалася суверенною радянською соціалістичною державою, але об'єднаною у єдину союзню багатонаціональну державу. Проте здійснення державного суверенітету України було неможливим. Конституція УРСР закріплювала керівну роль Комуністичної партії Радянського союзу (КПРС) в житті суспільства і держави, вона не передбачала багатопартійності і політичного плюралізму. Це означало фіктивність всіх ознак державного «суверенітету».

Мало того, в Конституції 1924 р. зазначалось, що право виходу республіки з СРСР можливо лише за згодою на це КПРС (пізніше це застереження, як суто формальне, було знято). Конституції УРСР закріплювала також соціалістичну власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) і колгоспно-кооперативної власності [22, с. 357].

Таким чином, історія існування УРСР свідчить про декларативний характер проголошення і суттєве обмеження її права на територію, наявність державного апарату, суверенітет, права на видання загальнообов'язкових норм та встановлення податкової системи на практиці. Це підтверджує висновок про існування СРСР як унітарної держави, що конституційно проголосила про свій федеральний статус.

Проте, навіть такий обмежений процес українського державотворення мав, безумовно, позитивне значення, бо Україна була визнана як республіка (держава) з своїми адміністративними кордонами, своїм державним апаратом та столицею. Українці були визнані як державотворча нація.

Української Народної Республіки як суверенної незалежної держави. Словом, державна ідея мала під собою міцний ґрунт, перманентний процес українського державотворення, боротьби за українську державність. Сьогоднішня Україна веде свій родовід, свою політичну, державницьку автобіографію від Київської Русі, Козацько-Гетьманської держави і Української Народної Республіки.

Але вона не викине з своєї складної і повчальної історії жодної сторінки, якими б вони не були, бо хоче бути цивілізованою державою. У 1917 р., скажімо, український національно-визвольний рух набув таких успіхів, отримав такий розмах та зустрів такий широкий відгук у масах, що його досягнення перевершили найбільш сміливі мрії українських політиків.

III етап (починаючи з 1991 р. до теперішнього часу). Розвиток національних інтересів України знайшов своє відображення в Конституції України 1996 року та інших нормативних актах.

Головною ідеєю, яка пронизує національні інтереси цього періоду, полягає в тому, що Україна може і повинна сформуватися як незалежна й суверенна держава. Очевидно, така перспектива не всіх влаштовувала, особливо коли глянути вглиб історії. Час від часу цей курс змінювався, маскувався, але суть його не змінювалась.

Бути чи не бути Україні європейською державою залежить не від інших держав і навіть не від суб'єктивних бажань політичного керівництва та настрою більшості українського народу, а передусім визначатиметься основними об'єктивними факторами. Насамперед, історичними традиціями (які необхідно вивести із забуття) та реально існуючими духовними потребами, що постійно заявлятимуть про себе і які «відмінити» неможливо.

На сьогодні пріоритетні національні інтереси України визначені та законодавчо закріплені в нормативних документах держави. Вони пов'язані, насамперед, з утвердженням України як демократично-правової держави в регіоні та світі, створенням пристойного іміджу дружелюбною країни, яка відкрита для співробітництва. Займаючи важливе геополітичне положення, наша країна повинна одержати визнання Європи, як нова держава та суб'єкт забезпечення регіональної безпеки.

Так, пріоритетним внутрішніми інтересами України є проведення реформ, які можуть створити в країні демократичне суспільство й нормальну ринкову економіку, а також збереження стабільності в державі.

Виходячи з цього, життєво важливі національні інтереси України стосуються: збереження сприятливих природних умов для існування народу та держави та контроль над ресурсами в країні та за її межами.

3.2. Механізм формування системи національних інтересів України в сучасних умовах

Питання формування та узгодженості національних інтересів є ключовою проблемою в галузі національної безпеки. Від її практичного розв'язання значної мірою залежить поступальний рух суспільства в цілому. Тільки належним захистом і реалізацією національних інтересів, що максимально відповідають національним цінностям, можна гарантувати національну безпеку.

Формування національних інтересів є досить складним процесом з багатьма об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Він передбачає значні інтегральні зусилля з боку вчених, політиків, державних управлінців, знання та реалізацію певних загальних принципів і закономірностей їх формування інтересів суспільства взагалі.

На жаль, треба визнати, в науковій літературі немає чітких методів формування та узгодження національних інтересів. Розроблено принципові

основи формування та взаємоузгодження інтересів особи, суспільства і держави [69] .

Він визначає, що вирішення даної проблеми передбачає поглиблене комплексне дослідження:

- ролі і місця кожної людини, які цілісної мікросистеми, що повністю або частково включена в інші системи (соціальні групи), де вона себе реалізує і тим самим справляє відповідний вплив на ці системи;

- теоретико-методологічних основ формування громадянського суспільства та політичних партій у перехідних суспільствах, їх ролі в узгодженості соціальних інтересів;

- ролі й місця ідеології, національних цінностей і ціннісних орієнтацій в інтеграції суспільства та можливих механізмів культивування соціально значущих цінностей в умовах глибоких трансформацій суспільно-політичного життя.

У державі має бути ефективна система формування і узгодження соціальних інтересів, функціонування якої повинно базуватися на таких принципах:

- процес формування та узгодження соціальних інтересів має бути ієрархічно послідовним, тобто передбачати послідовне формування й узгодження інтересу людини, соціальних груп та соціальних інтересів суспільства в цілому;

- на тому чи іншому ієрархічному рівні формування соціальних інтересів певні засоби можуть відігравати роль не тільки засобів формування, а й засобів узгодження інтересів.

Практично реалізація першого принципу дозволить створити чітку ієрархічну систему, в якій :

- на першому рівні відбувається формування соціальних інтересів особистості. На цей процес мають справляти вплив державні інститути, політичні партії, інститути громадянського суспільства, ціннісні орієнтації інших індивідів, соціальних груп, внутрішні та зовнішні умови формування

національних цінностей та інтересів і, безумовно, власні інтереси й потреби особистості;

- на другому ієрархічному рівні, де відбувається формування інтересів соціальної групи, справляють вплив державні інститути, політичні партії, інститути громадянського суспільства, ціннісні орієнтації інших соціальних груп, загалом цінності суспільства, внутрішні та зовнішні умови формування національних цінностей та інтересів, власні інтереси й потреби членів цієї групи;

- на третьому ієрархічному рівні, де відбувається формування інтересів суспільства, на цей процес впливають державні інститути, політичні партії, інститути громадянського суспільства, ціннісні орієнтації соціальних груп, внутрішні та зовнішні умови формування національних цінностей та інтересів.

Сказане дозволяє побудувати принципову структурно-логічну схему системи формування та узгодження соціальних інтересів (рис. 3.1). Вона відображає не просто схему формування соціальних інтересів особи, суспільної групи, суспільства, а й одночасно процес взаємної узгодженості цих інтересів, а також інтересів суспільства й держави.

Як видно із схеми, чільне місце в запропонованому механізмі формування та узгодження соціальних інтересів особи, соціальних груп і суспільства належить не тільки державним інститутам, політичним партіям, інститутам громадянського суспільства, а й кожному індивіду (особі), соціальній групі і, головне, національним цінностям та інтересам.

На жаль, доводиться констатувати той факт, що політичні партії в Україні не виконують своїх функцій як суспільні інституції, передусім стосовно консолідації суспільства навколо суспільно значущих для нього інтересів.

Рис. 3.1. Принципова структурно-логічна схема системи формування і узгодження соціальних інтересів.

Громадські організації також повинні стати важливим, реальним каналом представництва різних суспільних інтересів, впливовими й авторитетними посередниками між їх носіями та органами державної влади, що створило б об'єктивні передумови для делегування владними структурами певної частини своїх повноважень цим організаціям.

Щодо суб'єкта формування та узгодження соціальних інтересів, то як видно з рис. 3.1. ним може бути одночасно будь-який об'єкт формування соціальних інтересів. Наприклад, соціальна група впливає на формування інтересів індивіда. Його ціннісні орієнтації великою мірою визначаються цінностями суспільної групи, до якої він належить. Але, очевидно, що необхідною умовою успішності та результативності цього впливу є чітке уявлення у самого суб'єкта про національні цінності, інтереси, цілі, завдання прогресивного і стійкого розвитку, а також про можливі шляхи, реальні й

потенційні загрози щодо їх досягнення. Але це ті детермінанти, подібність яких у їх носіїв – членів соціальної групи і зумовлює фактично формування даної соціальної групи як носія певних цінностей, ціннісних орієнтацій та інтересів. Тобто кожен член цієї групи вносить свій вклад у формування та узгодження соціальних інтересів.

Тут необхідно зазначити, що необхідною умовою високої ефективності (результативності) діяльності суб'єкта щодо формування та узгодження соціальних інтересів є наявність у його розпорядженні відповідних засобів (інструментів) впливу.

Це не тільки засоби масової інформації (преса, телебачення), Інтернет та інші загальновідомі ресурси, а також авторитет, імідж, легітимність, харизматичні якості того, хто формує інтерес. Причому в так званих «закритих суспільствах» останні інструменти можуть переважати за силою впливу на об'єкт формування національних інтересів офіційні ЗМІ.

Сьогодні у сфері забезпечення національної безпеки досить значний набір методів і способів адміністративно-організаційного, економічного, соціально-психологічного та правового управління доповнився інформаційним управлінням. ЗМІ можуть за допомогою певним чином підібраної інформації формувати в суспільстві цілком визначені висновки. Це особливо актуальне для України, де довіра до влади підірвана і відбувається складний процес зміни ціннісних орієнтацій, що послаблює дію багатьох традиційних, передусім, соціально-психологічних механізмів, і тому вплив ЗМІ стає чи не найголовнішим.

В даному випадку виникає небезпека негативного впливу на масову свідомість громадян. Зокрема насильство і розпуста практично заповнили наші телеекрани, де мало не на кожному каналі ми можемо побачити аморальні чи агресивні сцени. Звичайно, ніхто не заперечує права кожного дивитися те, що він забажає, але для молоді необхідно вводити певні обмеження, оскільки їх психіка досить нестійка і не завжди відділяє уяву від реальності.

Також під впливом ЗМІ стає можливим руйнування оборонної свідомості громадян, що деморалізує суспільство і примушує змиритися з поразкою. Це має велике значення з погляду формування ставлення особистості, соціальної групи і суспільства в цілому до проблеми забезпечення національної безпеки.

Особливої уваги, на думку автора, заслуговує середовище (зовнішні й внутрішні умови) формування соціальних інтересів. Його вплив є об'єктивним і на суб'єкти, і на об'єкти. Середовище справляє потужний вплив на формування структури та змісту національних цінностей та інтересів. Головна функція середовища – формування потреб, усвідомлення яких трансформує їх у наміри й інтереси індивіда (зокрема, життєво важливі інтереси, в контексті виживання у цьому середовищі). При цьому в одних і тих же умовах у людей (суспільних груп) можуть сформуватися діаметрально протилежні потреби та інтереси. І тут незамінною виступає головна функція національних цінностей – узгодження цих інтересів із суспільно значущими інтересами, шляхом трансформації їх спрямованості на ціннісні орієнтації суспільства.

Автор також звертає увагу на необхідність постійного аналізу та врахування змісту прямих і зворотних зв'язків у системі формування та узгодження суспільних інтересів. Так, поява інтересів у тієї чи іншої соціальної групи, які не відповідають національним, є головною причиною вжиття певних заходів з боку відповідного суб'єкта щодо їх корегування з метою недопущення переростання в антагоністичні інтересам прогресивного розвитку суспільства. Такі невідповідності виникають досить часто, тому відповідний суб'єкт повинен постійно створювати та ефективно використовувати наявні у його розпорядженні засоби й способи формування та взаємоузгодження суспільних інтересів.

Таким чином можна стверджувати, що під формуванням та узгодженням суспільних інтересів розуміють формування суспільної

свідомості, ціннісних орієнтацій суспільства на основі національних цінностей, а в кінцевому рахунку і розвиток цих цінностей.

Лише цілеспрямоване формування і взаємоузгодження соціальних інтересів особистості, соціальних груп може забезпечити політичну стабільність, те чи інше ставлення особистості, соціальної групи, суспільства в цілому до діяльності держави, її представницьких і виконавчих органів у різних сферах життєдіяльності й, передусім, забезпечення національної безпеки.

Головною ж умовою ефективності цього процесу є уявлення про структурні й функціональні елементи системи формування та узгодження соціальних інтересів і всебічне врахування прямих та зворотних зв'язків між її елементами. Як можливий шлях вирішення цього складного завдання, пропонується на законодавчому рівні на основі національних цінностей визначити структуру, принципи й механізми послідовного цілеспрямованого та перманентного виховного впливу усіх соціальних інститутів на громадян країни впродовж усього їхнього життя, з метою консолідації їх спільних зусиль у напрямку забезпечення національної безпеки.

Розглянемо приклад зі світового досвіду формулювання національних інтересів.

В іншій моделі між владою і людиною є зворотній зв'язок: вибори, громадянське суспільство впливають на владу. Наприклад, в Швейцарії суспільство і влада єдині у бажанні зберегти нейтралітет держави.

Обидва підходи характерні тим, що повноваження приймати рішення делеговані владі. Оптимальною могла б стати модель, яка б відображала суспільну думку в значно більшій мірі, ніж у другому підході, не говорячи вже про перший. Внаслідок цього, необхідне більш розвинене громадянське суспільство. Формування національних інтересів в такому випадку орієнтоване не на кінцевий результат, а на власне процес. Саме діалог суспільства і влади гарантує спільність цілей і засобів, надає легітимності як процесу, так і результату.

Як висновок, можна сказати, що стабільність суспільства залежить від того, наскільки усвідомлюється його багатомірність, враховується наявність різноманітних інтересів, у тому числі національних, досягається їх збалансованість.

Формування Української національної ідеології, як система ціннісних орієнтирів та суспільно-правових норм неможливе без духовно-ціннісних чинників досягнення консолідації й спільних дій громадянського суспільства. Здійснити належні суспільно-політичні перетворення в Україні, з метою зміцнення й розвитку української нації й національної держави, зможуть лише ідеологічно зорієнтовані політична воля громадянського суспільства й державотворча функціональність усіх ланок влади.

Висновки до третього розділу

Проаналізовано розвиток формування національних цінностей та інтересів на різних етапах історичного розвитку української державності, що дало змогу встановити їх категорійну та аксіологічну взаємопов'язаність. Так, національні інтереси можуть повністю, частково, або зовсім не відображати національні цінності суспільства, що може призвести до порушення стабільності державного устрою та виникнення загроз державній безпеці країни. Вищезазначену тенденцію можна прослідкувати на різних етапах історичного розвитку України. Так, в період до 1917 року відбувалося становлення української державності. Відсутність держави не давала можливості інституційно фіксувати і реалізовувати національні цінності і сформульовані на їх основі національні інтереси. Проте, не можна заперечити їх існування. Так, за часів розбудови «козацької республіки» основною цінністю визнавалася незалежна держава, а національні інтереси виражали прагнення народу здобути вільну і самостійну Україну. Разом з тим, національна воля народу, свобода православної віри, соборність України, українська культура, мова, традиції розглядалися як цінності

другого порядку. На поч. 19 ст. активними носіями української національної ідеї, виразниками українських національних інтересів і цінностей виступали структури громадянського суспільства (науково-просвітницькі та культурні товариства, політичні партії). Поряд з провідною ідеєю незалежності України в складі слов'янських народів, національними цінностями на той час визнавалися національна свобода і рівність українців з іншими народами та українська національна культура.

Першою спробою реалізації національних інтересів, які б відповідали національним цінностям українського народу, було проголошення в 1918 році Української Народної Республіки, як самостійної, незалежної, вільної, суверенної держави українського народу, яка хоче жити у злагоді і приязні з усіма сусідами. Національні цінності і національні інтереси були закріплюються в Конституції Української Народної Республіки. Проте ця спроба виявилася невдалою.

У роки радянської влади національні цінності досить умовно були визнані на державному рівні та зафіксовані в Конституції Української РСР. Проте, на практиці можливості їх реалізації не було. Так, за Конституцією Українська РСР визнавалася суверенною радянською соціалістичною державою, об'єднаною у єдину союзну багатонаціональну державу. Проте здійснення державного суверенітету України на практиці було неможливим, так як невілювалося право народу України на своїй території вирішувати питання політичного, економічного і культурного життя, визначати форми і структури органів державної влади та управління, недоторканість території держави тощо. Мало того, в Конституції 1924 р. зазначалось, що право виходу республіки з СРСР можливо лише за згодою на це КПРС. На державному рівні пріоритет надавався цінностям інтернаціональним (загальнонародним), а національні інтереси заміщалися інтересами класовими (робітників, селян та інтелігенції, трудящих республіки всіх національностей). Можливість сформувати та зафіксувати у повному обсязі національні цінності та національні інтереси українського народу з'явилась

лише після 1991 року з проголошенням України незалежною. Такі національні цінності як суверенна, незалежна, демократична, соціально-правова, унітарна держава, людина, її права і свободи, влада народу та українська мова закріплюються в Конституції України 1996 року і визначаються пріоритетними. Тобто, з'явилась можливість реалізації національних інтересів, відповідно до національних цінностей.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеної роботи були зроблені наступні висновки:

1. Розглянуто теоретичні наукові підходи до визначення «національні цінності» і «національні інтереси» в результаті чого виявлено, що вітчизняними науковцями приділяється недостатньо уваги теоретичній розробці щодо розуміння цих категорій, а також вивченню їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Так, в сучасній науковій літературі відсутнє єдине визначення цих понять. Все це вносить суперечності у розуміння зазначених категорій та їх функцій, адекватне оформлення їх в нормативно-правовій базі, а отже і викликає труднощі при формуванні на їх основі державної політики у сфері забезпечення державної безпеки.

2. Здійснено порівняльний аналіз відображення національних цінностей та пріоритетних національних інтересів в ключових нормативних документах, зокрема Законах України «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», Концепції (основ державної політики) національної безпеки України, Воєнній Доктрині та інших. Визначено, що попри можливість закріплення пріоритетних національних цінностей над інтересами, їх подальша практична реалізація виявила свою суперечливість. Однією з причин цього є неврегульованість на законодавчому рівні визначення терміну «національні цінності», а також їх помилкове ототожнення з національними інтересами та національними цілями з точки зору забезпечення державної безпеки України. Таке неврегулювання викликає труднощі в реалізації та призводить до різноманітних трактувань цих понять, а також різного роду спекуляцій політичними силами, що стають основою неузгодженості дій. З іншого боку аналіз найбільш узагальнених вітчизняних нормативних документів виявив певну відповідність їх з вимогами загальнолюдських цінностей (таких як рівність і права людини, гідність і цінність людської особистості, свобода, справедливість мир, дружні відносини між народами тощо), які зафіксовані в

нормах міжнародного права. В Конституції України вони виходять на перший план і проголошуються пріоритетними. В подальшому ці цінності знаходять своє відображення в інших нормативних документах та при формуванні національних інтересів України. Отже, з'являється зв'язок між національними цінностями та національними інтересами та документами практичного характеру.

3. Проаналізовано розвиток формування національних цінностей та інтересів на різних етапах історичного розвитку української державності, що дало змогу встановити їх категорійну та аксіологічну взаємопов'язаність. Так, національні інтереси можуть повністю, частково, або зовсім не відображати національні цінності суспільства, що може призвести до порушення стабільності державного устрою та виникненні загроз державній безпеці країни. Такі національні цінності як суверенна, незалежна, демократична, соціально-правова, унітарна держава, людина, її права і свободи, влада народу та українська мова закріплюються в Конституції України 1996 року і визначаються пріоритетними. Відбувається реалізація національних інтересів, відповідно до національних цінностей.

4. Досліджено роль органів державної влади у формуванні системи національних цінностей в Україні, що сприяло виявленню відсутності загальних та спеціальних механізмів їх формування та узгодження із соціальними інтересами в контексті забезпечення державної безпеки України. Виходячи з цього, можна зробити висновок про відсутність системного державного підходу до проблеми формування й загальної системи захисту національних цінностей, а також засобів та інструментів їх реалізації. Не має також структури та організації на інституціональному рівні, яка б займалась дослідженням і вивченням національних цінностей, особливостями формування державної політики щодо їх захисту. Так, наприклад, до повноважень Ради національної безпеки і оборони України входить лише визначення стратегічних інтересів України та потенційних і реальних загроз їм.

5. Надано пропозиції та рекомендації щодо шляхів вдосконалення роботи державних інститутів з питань формування та узгодження національних цінностей та національних інтересів для забезпечення державної безпеки України, зокрема необхідно:

- проводити подальші філософсько-соціологічні дослідження з питань вивчення категорій «національні цінності» та «національні інтереси», їх взаємозв'язку та формування в історичному контексті для забезпечення державної безпеки України

- закріпити у вітчизняних нормативно-правових документах категорію національних цінностей як найважливішу складову норм міжнародного права, а також ввести більш чітке визначення понять «національні цінності», «національні інтереси» та «національні цілі», як таких, що мають дещо різний зміст для питань державної безпеки.

- здійснити науково обгрунтовану розробку та опис механізмів формування національних інтересів на основі національних цінностей, до яких крім державних органів були б залучені структури громадянського суспільства.

- утворити (наприклад на базі РНБО України) структуру, до повноважень якої буде входити обробка та узагальнення існуючих в суспільстві національних цінностей та національних інтересів, їх апробація на адекватність та впровадження. А також відслідковування змін в структурі національних інтересів і національних цінностей суспільства та внесення пропозицій щодо оформлення цих змін в установленому порядку на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України»: текст відповідає офіц. – К.: Школа, 2005. - 48 с.
2. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року № 1427-XII
3. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII
4. Декларація «Про державний суверенітет України» від 16 липня 1990 року № 55-XII
5. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 10, ст. 85; 2001 р., № 9, ст. 38)
6. Указ Президента України «Про Военну доктрину України» від 15 червня 2004 року № 648/2004 та Военна доктрина України.
7. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2005 року «Про заходи щодо забезпечення вступу України до Світової організації торгівлі» від 15 червня 2005 року № 951/2005
8. Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 - 2004 рр.» від 23 лютого 2000 року № 276а/2000
9. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо реалізації Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у ХХІ сторіччя. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 - 2004 роки» від 23 лютого 2000 року № 276/2000
10. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2020 році» від 2021 р.

11. Указ Президента України «Про Міністерство економіки України» від 23 жовтня 2000 року № 1159/2000 (Із змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента України від 9 липня 2003 року № 586/2003)

12. Указ Президента України «Про Положення про Міністерство культури і туризму України» від 2 грудня 2005 року № 1688/2005

13. Указ Президента України «Про Міністерство освіти і науки України» від 7 червня 2000 року № 773/2000

14. Указ Президента України «Про Положення про Державний комітет інформаційної політики України» 19 серпня 1999 року № 1017/99

15. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи» від 19 лют. 2004 р. № 1531 // Голос України. - 2004. - 6 квіт. (№ 64). - С.13.

16. Постанова Верховної Ради України «Про заходи Кабінету Міністрів України щодо захисту національних інтересів держави у сферах національно свідомого і патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку». 22 трав. 2003 р. № 865 // Голос України. - 2003.- 6 черв. - С.7.

17. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 05.03.98 № 183/98-ВР

18. Указ Президента України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 30 серпня 1996 року № 772/96

19. Декларація прав національностей України, затверджена Верховною Радою України 1 листопада 1991 року № 1771-ХІІ.

20. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи».

21. Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: геополітичне становище та національні інтереси України.// «Демократична Україна».- К.: 1997. С. 20-66.

22. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії // Відп. редактори Ю.І. Римаренко, І.Ф. Курас. – Київ, 1993, 800 с.

23. Яцько А.Ю. Національна безпека у контексті сучасних геополітичних імперативів www.nuir.gov.ua

24. Безп'ятчук Ж. Ідей не бракує - справа за їх здійсненням: Блиск та злидні української культури, або Культурний кросворд для нової влади: [Роздуми про українську культуру учасників круглого столу «Національні інтереси та українська комерційна культура», що відбувся в стінах Києво-Могилянської академії] // Україна Business. - 2005. - 21-28 лют., № 8. - С.8.

25. Газотранспортна система України: готовність до співпраці?: (Аналітична доповідь Центру Разумкова): [Розглядаються національні інтереси України в контексті ситуації на євразійському газовому ринку та інтереси сторін, які беруть участь у міжнародному співробітництві, спрямованому на підвищення ефективності ГТС України] // Нац. безпека і оборона. - 2004. - № 1. - С.2 - 23.

26. Гокунь О. Кордони і центри єдності: Визначення національних інтересів України // Віче. - 1994. - № 6. - С.58 - 68.

27. Гончаренко О., Лисицин Е. Позаблоковість України:: Можливі втрати і здобутки: [Відносини України з НАТО , з Європейським Союзом] // Економ. часопис. - 2002. - №1. - С.6.

28. Грач Л. Шанс для парламента: О соответствии внешней политики Украины национальным интересам // Киев. телеграфъ. - 2003. - № 45 (8 - 13 дек.). - С.26.

29. Гринів О. Провінційність у політиці: Національні інтереси чи психологічна залежність?: [Роздуми над книгою Л. Кучми «Україна - не Росія»] // Молодь України. - 2004. - 9 листоп. - С.3.

30. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: Нац. інтереси, реал. загрози, стратегія забезпечення /Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К., 2001. - 307 с.
31. Кіреєв С. Глобальні загрози національним інтересам України // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. - 2004. - № 1. - С.55 - 63.
32. Ковальський В. Національні інтереси: загроза та їх нейтралізація // Віче. - 1994. - № 7. - С.56 - 69.
33. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: Монографія. / Г.В. Новицький. – К.: Інтертехнологія, 2008. – 496 с.
34. Семиноженко В. Освіта та національні інтереси: вибір траєкторії: [Проблеми приєднання української освіти до Болонського процесу. Про стандарти освіти в Європі // День. - 2004. - 1 квіт. (№ 58). - С.4.
35. Тихонов В. Національні інтереси понад усе : Бесіда з головою Луганської обласної ради // Уряд. кур'єр. - 2002. - 14 черв. - С.5.
36. Шульман Н. Національні інтереси: хто і з чим їх їсть // Сучасність. - 2003. - № 4. - С.88 - 100.
37. Яворівський В. Національні інтереси України: завдання й пріоритети // Нар. газета. - 1993. - № 45. - С.4.
38. Кузьмін О.С. Патріотизм як фактор консолідації українського суспільства. // Житомирський державний педагогічний університет ім. І.Франка
39. Дорошенко Д. Нарис історії України. - Т.1. Вип.2. - К., 1991. - С.148.
40. Медведчук В. Сучасна українська національна ідея і питання державотворення. -К., 1997. - С.15, С.25-26.
41. Антонюк О. На пострадянському просторі: Національні інтереси України у контексті геополітики сучасної Росії // Політика і час. - 2000. - № 5 - 6. - С.15.
42. Бодрук О. Національні інтереси: [Теорія національної безпеки] // Політика і час. - 2001. - 12. - С.52 - 63.

43. Головченко В. В обороні національно-державних інтересів України: Міжнародна діяльність УСДРП в еміграції у 20-і рр. ХХ ст. // Людина і політика. - 2003. - № 3. - С.60 - 72.
44. Чупрій Л. Аксиологічні основи політичної діяльності // Людина і політика. – 2002. - № 4. – С. 99-107
45. Кульчицький С. Не підірвати капітал довіри. – «Голос України», 1993, 20 січня.
46. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку // - К, 2001, 733 с.
47. Савельєв Є. Теоретичні та стратегічні проблеми економічної, валютно-фінансової і організаційної інтеграції України у Європейський Союз - Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія. Міжнародна наукова конференція, Ялта-Форос, Україна, 25-27 вересня 1996 року. Випуск 2. Збірник наукових праць учасників конференції. - Львів: товариство «Діло» лтд, 1996.
48. Ернст Заграва Глобалізація і нації. www.newright.il.if.ua/zagrava.htm
49. Семиноженко В. Освіта та національні інтереси: вибір траєкторії //День. - № 58. – С. 4.
50. Кучма Л. Д. Європейський вибір. Концептуальні заходи стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки // Урядовий кур'єр. – 2002. – 4 червня. – № 100. – С. 5.
51. Гринів О. Українська національна ідея як засіб національного самоусвідомлення. - // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Випуск 1. - Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України, 1999.
52. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. - К.: Наукова думка, 1992.
53. Касьянов Г.В. Теорія нації та націоналізму. - К.: Либідь, 1999.
54. Кириченко О. Національні інтереси (форми вияву) //Мала енциклопедія етнодержавознавства /Редкол:Ю.І. Римаренко (відп. редактор) та ін. – К., 1996.

55. Колодій А. Нація як суб'єкт політики. - Львів: Кальварія, 1997.
56. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки. - К.: Генеза, 1994.
57. Основи етнодержавознавства /За ред. Ю.І. Римаренка - К.: Либідь, 1997.
58. Фартушний А. Національна ідея як динамічна система духовних вартостей// Українська національна ідея: реалії та перспектива розвитку. Випуск 1. - Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України, 1999.
59. Енциклопедія етнокультурознавства. – К.: Друкарня Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв, 2001. – 528 с.
60. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 272 с.
61. Ручка А. Ціннісна ментальність вікових груп соціуму // Соціологічні дослідження культури: концепції та практики. Колективна монографія. – К.: Інститут соціології, 2010. – С. 117–127.
62. Макарчук С. Трансформація національних духовних цінностей українців в умовах державної незалежності //Історія України. – 2001. – березень № 9. – С. 1-2.
63. Жанета Озолиня Время и бремя выборам // Інтерв'ю Залман Кац. Алиса в стране ЕС. Европейские диалоги. - Рига, 2005.
64. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» (Відомості Верховної Ради (ВВР) 1993, № 37, ст.379)
65. Мовчан П. «Українські справи та інтереси - найголовніші на цій землі» // Просвіта. - ч. 34 (307) 25-31 серпня 2005 р.
66. Шокало О. Нація – це передусім культура // «Український Світ» (м. Київ) .
67. Краткая философская энциклопедия. – М., 1994. С. - 183.
68. Шевченко В.О., Іваненко М.М. Концепція національних інтересів України. – К.: Слов'янський світ, 1996.

69. Орест Субтельний Україна. Історія. – 2 е видання. – К.: «Либідь». – 1992. С. 15.
70. Ситник Г.П. Державне управління національної безпекою України // Моногр. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.
71. Миротрудниця Нація золотих комерців // «Мандрівець», Тернополь, - 1994.
72. Макаруч С. Трансформація національних духовних цінностей українців в умовах державної незалежності // Історія України. – К.: вид-во «Шкільний світ», березень 2001.
73. Гончаренко О. Геополітична дилема України // Економічний часопис. – 1997. - № 9. – С. 3.
74. Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 400 с.
75. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія / М. Т. Степико. К.: НІСД, 2011. – 336 с.
76. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. За ред. Д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
77. National Defense Strategy of the United States of America. Summary of the 2018. URL: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>.

«ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ»

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
ТА КІБЕРБЕЗПЕКА:
теорія та практика**

*Збірник матеріалів
науково-практичної конференції
(Київ, 15 вересня 2022)*

Електронне видання

КИЇВ - 2022

УДК 351/004.056

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
(протокол №4 від 22 жовтня 2022 року)

Публічне управління та кібербезпека: теорія та практика зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 15 вересня 2022 р.). [Електронне видання]. – Київ : «ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ», 2022. – 111 с.

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень науково-педагогічних працівників, студентів та аспірантів щодо підвищення якості підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», удосконалення компетентностей посадових осіб органів публічної влади, законодавчих ініціатив з питань освіти державних службовців, забезпечення національної безпеки держави, інвестиційно-інноваційного розвитку, організації діяльності публічних службовців, цифровізації публічних послуг, інструментів регулювання інформаційного простору та протидії дезінформації в умовах воєнного стану, механізмів взаємодії влади з представниками бізнесу та громадськості у процесі реалізації реформи децентралізації та ін.

Тези публікуються в авторській редакції.

Організаційний комітет залишає за собою право не поділяти думку авторів.

Редколегія збірника/Організаційний комітет конференції:

ІШНІГА Петро Семенович	голова оргкомітету, кандидат технічних наук
ВАСЮК Наталія Олегівна	заступник голови оргкомітету кандидат наук з державного управління, доцент
ЖИВОТОВА Ксенія Вікторівна	відповідальний секретар оргкомітету
КАРПЕНКО Олександр Валентинович	доктор наук з державного управління, доцент
ЗАПОРОЖЕЦЬ Тетяна Володимирівна	доктор наук з державного управління, доцент
КАРЛОВА Валентина Володимирівна	доктор наук з державного управління, професор
ФЕДІРКО Наталія Вікторівна	кандидат економічних наук, доцент
ОСЬМАК Антон Сергійович	доктор філософії з публічного управління та адміністрування

УДК 351/004.056

© «ОФІС ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ», 2022

© Колектив авторів, 2022

ЗМІСТ

Бабин І. С. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПРИ НАДАННІ ВТОРИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....	3
Сторова Д. Є. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я (E-HEALTH) ПРИ НАДАННІ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	7
Павловська К. П. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я З НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	10
Прагт С. А. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	13
Петрик А. А. МЕХАНІЗМИ ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ІНСТИТУЦІЯХ ЄС.....	16
Підшморга С. О. НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА ІНТЕРЕСИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	18
Внукова І. І. РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	20
Петькув С. А. ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ РОЗВИТОК.....	23
Калош А. В. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНО- ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ	29
Терещенко І. В. ЦИФРОВІЗАЦІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ВІД БЕЗРОБІТТЯ.....	31

глибоко вмотивовану, науково обгрунтовану й адаптовану до національної структури держслужби систему, яка б використовувала кращий досвід – методи, техніки та форми, що існують в Європейському співтоваристві. Головна мета створення принципово нової системи державної служби полягає:

– по-перше, у тому, щоб підняти статус українських державних службовців та мотивувати їх до активного, свідомого підвищення професійного рівня;

– по-друге, одночасно із зазначеним вище, унеможливити свавільний підхід (фаворитизм) керівного складу органів державної влади й місцевого самоврядування – від безпосереднього керівника держслужбовця й до міського голови, голови районних та облдержадміністрації, Прем'єр-міністра, Президента України до процесу набору, оцінювання, присвоєння рангів державним службовцям та призначення на посади держслужби усіх категорій.

Підшморга Сергій Олександрович

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ТА ІНТЕРЕСИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичні наукові підходи до визначення «національні цінності» і «національні інтереси» в результаті чого виявлено, що вітчизняними науковцями приділяється недостатньо уваги теоретичній розробці щодо розуміння цих категорій, а також вивченню їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Так, в сучасній науковій літературі відсутнє єдине визначення цих понять. Все це вносить суперечності у розуміння зазначених категорій та їх функцій, адекватне оформлення їх в нормативно-правовій базі, а отже і викликає труднощі при формуванні на їх основі державної політики у сфері забезпечення державної безпеки.

Здійснено порівняльний аналіз відображення національних цінностей та пріоритетних національних інтересів в ключових нормативних документах, зокрема Законах України «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», Концепції (основ державної політики) національної безпеки України, Воєнній Доктрині та інших. Визначено, що попри можливість

закріплення пріоритетних національних цінностей над інтересами, їх подальша практична реалізація виявила свою суперечливість. Однією з причин цього є неврегульованість на законодавчому рівні визначення терміну «національні цінності», а також їх помилкове ототожнення з національними інтересами та національними цілями з точки зору забезпечення державної безпеки України. Таке неврегулювання викликає труднощі в реалізації та призводить до різноманітних трактувань цих понять, а також різного роду спекуляцій політичними силами, що стають основою неузгодженості дій. З іншого боку аналіз найбільш узагальнених вітчизняних нормативних документів виявив певну відповідність їх з вимогами загальнолюдських цінностей (таких як рівність і права людини, гідність і цінність людської особистості, свобода, справедливість мир, дружні відносини між народами тощо), які зафіксовані в нормах міжнародного права. В Конституції України вони виходять на перший план і проголошуються пріоритетними. В подальшому ці цінності знаходять своє відображення в інших нормативних документах та при формуванні національних інтересів України. Отже, з'являється зв'язок між національними цінностями та національними інтересами та документами практичного характеру.

Проаналізовано розвиток формування національних цінностей та інтересів на різних етапах історичного розвитку української державності, що дало змогу встановити їх категорійну та аксіологічну взаємопов'язаність. Так, національні інтереси можуть повністю, частково, або зовсім не відображати національні цінності суспільства, що може призвести до порушення стабільності державного устрою та виникненні загроз державній безпеці країни. Такі національні цінності як суверенна, незалежна, демократична, соціально-правова, унітарна держава, людина, її права і свободи, влада народу та українська мова закріплюються в Конституції України 1996 року і визначаються пріоритетними. Відбувається реалізація національних інтересів, відповідно до національних цінностей.

Досліджено роль органів державної влади у формуванні системи національних цінностей в Україні, що сприяло виявленню відсутності загальних та спеціальних механізмів їх формування та узгодження із соціальними інтересами в контексті забезпечення державної безпеки України. Виходячи з цього, можна зробити висновок про відсутність системного державного підходу до проблеми формування й загальної системи захисту національних цінностей, а також засобів та інструментів їх реалізації. Не має також структури та організації на інституціональному рівні, яка б займалась дослідженням і вивченням національних цінностей, особливостями формування державної

політики щодо їх захисту. Так, наприклад, до повноважень Ради національної безпеки і оборони України входить лише визначення стратегічних інтересів України та потенційних і реальних загроз їм.

Надано пропозиції та рекомендації щодо шляхів вдосконалення роботи державних інститутів з питань формування та узгодження національних цінностей та національних інтересів для забезпечення державної безпеки України, зокрема необхідно:

- проводити подальші філософсько-соціологічні дослідження з питань вивчення категорій «національні цінності» та «національні інтереси», їх взаємозв'язку та формування в історичному контексті для забезпечення державної безпеки України

- закріпити у вітчизняних нормативно-правових документах категорію національних цінностей як найважливішу складову норм міжнародного права, а також ввести більш чітке визначення понять «національні цінності», «національні інтереси» та «національні цілі», як таких, що мають децю різний зміст для питань державної безпеки.

- здійснити науково обгрунтовану розробку та опис механізмів формування національних інтересів на основі національних цінностей, до яких крім державних органів були б залучені структури громадянського суспільства.

- утворити (наприклад на базі РНБО України) структуру, до повноважень якої буде входити обробка та узагальнення існуючих в суспільстві національних цінностей та національних інтересів, їх апробація на адекватність та впровадження. А також відслідковування змін в структурі національних інтересів і національних цінностей суспільства та внесення пропозицій щодо оформлення цих змін в установленому порядку на законодавчому рівні.

Внукова Інна Іванівна

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано поняття особистості державного службовця та визначено головні властивості, впливають на її прогресивний розвиток і здатність до самореалізації. Це так звані глобально-наскрізні характеристики, які мають динамічний дуально-суперечливий характер

Протокол аналізу звіту подібності науковим керівником

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання плагіату щодо роботи:

Автор: Підшморга Сергій Олександрович

Назва: Підшморга С.О..doc

Координатор: Карпенко Олександр Валентинович

Підрозділ: кафедра національної економіки та публічного управління

Коефіцієнт подібності 1:18.5

Коефіцієнт подібності 2:7.2

Тривога: 6

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

- виявлені в роботі запозичення є сумлінними і не мають ознак плагіату. Тому робота визнається самостійною і допускається до захисту;
- виявлені в роботі запозичення не мають ознак плагіату, але їх надмірна кількість викликає сумніви щодо цінності роботи і самостійності її автора. Роботу направити на доопрацювання;
- виявлені в роботі запозичення є недобросовісними і мають ознаки плагіату або в ній містяться навмисні спотворення тексту, що вказують на спроби приховування недобросовісних запозичень. У зв'язку з чим, робота не допускається до захисту.

Обґрунтування:

.....
 .....
 .....
 .....
 .....

.....

.....

Дата

Підпис Наукового керівника